

Dr Bogumil Hrabak

### TREBINJE, POPOVO I DONJA NERETVA U HAJDUČKOM VOJEVANJU ZA VREME MOREJSKOG RATA

U toku mnogobrojnih, a u XVII veku i dugotrajnih mletačko-turskih ratova bili su obuhvaćeni i jugozapadni i jugoistočni delovi Bosne i Hercegovine. Kao poprište borbe regularnih i osobito neregularnih trupa, te oblasti su mnogo stradale i bile su uključene u žive migracione procese, tj. u preseljavanje hrišćana na mletačko područje i u bežanje muslimanskog življa sa pograničnih teritorija. Pored toga, u doba tzv. morejskog rata (1684—99), već je postojala živa surevnjivost između Mlečana i Austrijanaca, pri čemu su u jugoistočnoj Hercegovini pravoslavni bili uz Mletačku Republiku a katolici većinom uz Habzburgovce. Svemu tome treba dodati staro suparništvo između Dubrovčana i Venecije oko trgovačkih mogućnosti i otvaranja izvoznih pristaništa od ušća Neretve do Boke Kotorske. Upravo zbog susedstva Dubrovčana, koji su istovremeno radili, konkretno za Turke a perspektivno za Austriju, ali uvek protiv Prejasne sinjorije, mletačko-tursko odmeravanje snaga bilo je naročito u Trebinju stalno živo i u uslovima kad je na glavnom manevarskom prostoru (Korjenici—Grahovo—Gacko) vladalo zatišje. Ipak, i u donjoj Neretvi, Popovu i Trebinju moguće je izdvojiti potperiode — kraće u doba oštih konfrontacija i duže u vreme hajdukovanja u uslovima relativnog mira. Vojnički nespremna i finansijski iscrpljena, Venecija je dugo tu borbu prepuštala hercegovačkim hrišćanima. Pravoslavne plemenske skupine bile su, kao gladnije i sa većim natalitetom ali i sa plemenskom solidarnošću, spremnije za borbu, te je oslobodilački pokret u Trebinju i posebno u Popovu znatno kasnio, sve tamo do mletačkog zauzeća Herceg-Novog.

Krajeve južne Hercegovine takođe je obuhvatio, u svom pregledu o jugoslovenskim zemljama u tursko-mletačkim ratovima, Gligor Stanojević. Pre njega je isto, na osnovu mletačke građe, izvesne podatke dao Jovan Tomić. O mletačko-dubrovačkim preganjanjima pisao je Grga Novak. Nešto građe objavili su Boško Desnica i Jovan Radonić. U pomenutim monografijama i pregledima nije iole podrobnije korišćena dubrovačka dokumentacija, kao što nisu konsultovane arhivalije današnjeg

arhiva Herceg-Novog. U ovom članku ta arhivska insuficijencija je nadomirena, s tim što je deo dubrovačkih dokumenata ostavljen za jedan obuhvatniji rad. Kotorska građa za ovu problematiku našla je mesta samo u jednom radu Slavka Mijuškovića; ovde, ona je takođe šire iznesena.

*I Neretva, Popovo i Trebinje pred upadima hajduka sa morske i dubrovačke strane, do pada Novog*

Trebinje i Popovo, i pre izbijanja morejskog rata nisu bili lišeni napada naoružanih hrišćanskih družina. Na udaru crnogorskih četa bila su muslimanska sela ali i celo Trebinje, zbog prolaska Crnogoraca u pravcu Konavala. Još prvih dana juna 1682. godine dubrovačka vlada je po nalogu senata Republike bila dužna da kadiju, čorbadžiju i age u Herceg-Novom upozna sa situacijom Konavala prema Crnogorcima.<sup>1)</sup> Ovi su već sasvim isplanirali svoj pohod na Konavle i to kao odmazdu za dvojicu njihovih pljačkaša ubijenih na dubrovačkom graničnom području. Peraški kapetan Kristofor Zmajević je sumnjao da će se slučaj okončati samo dolaskom novih pljačkaša koji su nastupali najčešće udvoje; savetovao je dubrovačkoj vlasteli da pripazi na zubačke pljačkaše, jer su njima dohodili Crnogorci na putu za dubrovačko područje i oni su im davali vodiče. Iako je nastupila već jesen, Crnogorci su i dalje nameravali da se oduže Konavljanima. Njih 30 je u prvoj polovini oktobra četiri dana obilazilo dubrovačke međe, ali su svuda videli dobro postavljene straže. Na samoj graničnoj liniji Crnogorci su se razbili u tipično pljačkaške grupice od po najviše desetak ljudi, koje upravo zbog svoje malobrojnosti nisu uspevale da probiju dobro organizovan kordon. Za tih četiri dana neželjeni gosti su se držali šume i osmatrali su prilike preko granice, ne bi li im se ipak pružila prilika za junački plen. Konavljani, osetivši prisustvo ljudi loših namera, mobilisali su svoje snage, tako da ih je i po stotina zaleglo u busiji po putevima. Držanje Zubaca moglo je uticati na odluku Crnogoraca. Rešenje su našli sami Crnogorci time što su podigli na noge još stotinu svojih ljudi da se pohara bar jedno konavljansko selo. To je, izgleda, trebalo da bude Prapatno, gde su prva tridesetorica tri dana uhodili. Zmajević iz Perasta bio je mišljenja da jednom treba dobro istući Crnogorce, pa će se za neko vreme okaniti stalnog grabljenja.<sup>2)</sup>

Konavljani su najzad zaključili da je najbolje da sa Crnogorcima stupe u mirovne pregovore. Dvadeset petog septembra, dvojica njihovih izaslanika došla su u Perast da kontaktiraju sa Crnogorcima. Posle dugih razgovora postiglo se samo to da su obe strane pristale da se izaberu

<sup>1)</sup> Historijski arhiv u Dubrovniku (u daljem tekstu: HAD), Cons. rog. CXXXV, 226 od 2. VI 1682.

<sup>2)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 62, n° 2048/17, 18, 20, peraški kapetan Kristofor Zmajević 24. VI, 2. VII, 16. X 1682; B. H r a b a k, *Upadi Crnogoraca na dubrovačku teritoriju u XVI i XVII veku*, Istorijski zapisi (Titograd), br. 3—4/1978.



arbitri koji bi presudili što koja strana drugoj duguje.<sup>3)</sup> U vreme morejskog rata Crnogorci su znatno manje bili prisutni na dubrovačkim međama, jer su bili zauzeti na svojim granicama kao i u istočnoj Hercegovini.

Kad bi izbio rat, u prvoj njegovoj etapi, tj. do mletačkog zauzeća Herceg-Novog, glavni pravci dejstva polazili su sa ušća Neretve i iz Boke Kotorske. Popovu i Trebinju mogao je da zapreti kakav smeli prodor Mlečana ili hajduka, ali retko. Mnogo je veća opasnost pretila sa dubrovačke teritorije, preko koje su se naročito hajduci iz mletačke Dalmacije, kao nekad senjski uskoci, mogli infiltrirati u pogranične turske oblasti. Sa dubrovačke strane moglo se dogoditi da se i dubrovački podanici priključe hajducima — komandosima. Još aprila 1684. dubrovačke aristokratske vlasti priređivale su zborove naroda manjih seoskih oblasti, na kojima je priprećeno podanicima ako bi se priključili hajdučkim četama. Ove su, pak, već uveliko presretale putnike i robu, u transportu za Dubrovnik. Poslednjih dana aprila te godine je iz Dubrovnika poslato 40 vojnika da oslobode od hajduka neki trgovački karavan. Jednoj grupi podanika koji su se priključili hajducima dat je u javnom proglasu rok od osam dana da se vrate kućama. U Ston je upućen poseban komesar koji je imao zadatak da spreči nanošenje štete u susednoj sultanovoj zemlji. Onima, pak, koji su delovali zajedno sa hajducima (u Trebinju i Popovu) naređeno je da ne ulaze u okršaje sa dubrovačkim trgovcima. O dubrovačkoj vojnoj pratnji karavana sa bosanskim hrišćanskim trgovcima do Ploča rešavalo se 17. maja. Hajduci sa plenom iz susedne Hercegovine su se usidrili kod ostrvceta Dakse. Za dubrovačke podanike koji su se priključili hajducima, rok za prijavljivanje s pravom na amnestiju produžen je do 15. juna; posle tog datuma, dat je i treći produžetak od 15 dana, čak i onima koji su hajdukovali i u vreme ubistva dubrovačkog patricija Sebastijana Gundulića. Prestupnicima koji se nisu vraćali, imale su da se porodice konfiniraju na ostrvima.<sup>4)</sup>

Sa ušća Neretve, još početkom aprila upali su hajduci iz Makarske krajine u selo Drijen i povelili su sa sobom članove šest porodica. Turski kapetan Gabele trudio se da zadrži vlast u Zažablju. Turski panduri su primetili znakove dimom u Kleku namenjene situaciji u Neretvanskom kanalu, tj. galijama. Odmah je izvršena mobilizacija ljudstva od Nevesinja do Mostara i Vrgorca, s tim da koncentraciono mesto bude ispod neretvanske tvrđave Norina. Na to se 500 Turaka i Muslimana sakupilo oko Hutova, preteći da će prodrati u Primorje, preko koga su hajduci prodrli. Tu je odbranom zapovedao kapetan Neretve, koji je mesec dana kasnije sa sto aga došao u Ston, jer su Krajinjani stalno vršljali po Trsteniku i susednim selima. Došljaci su radikalizovali dubrovačke kmetove koji su razvukli vino dvojici vlastelina i oteli novac svom paru. U noći 8—9. maja dva barjaka pandura (80 ljudi) došla su u selo Ošlje na stražu prema Stonu.<sup>5)</sup> Sa Krajinjanima bilo je i hajduka iz split-

<sup>3)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 88, n° 2209/22, K. Zmajević iz Perasta 5. X 1682.

<sup>4)</sup> HAD, Cons. rog. CXXVI, 255—5' od 28. IV 1684; CXXVII, 2—3, 14', 18'—9, 19, 45'—6, 5, 17, 20, 22, 28. V 1684.

<sup>5)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 75, n° 2130a/68, 69, 72, 73.

skih kaštela pa i nekih Senjana, više vojnika — najamnika (barabanata). Nekoliko dana kasnije jedna grupa hajduka iskrcala se i u selu Mihaljčićima; tu su delili nekim meštanima opanke da bi ih podmitili. Četiri barke iskrcale su hajduke u Lovištu. Hajduci su činili nedela i u dubrovačkom selu Oskorušnom. U Dubi su pristale dve feluke koje su kod Lovišta susrele 12 barki Kotorana. Feluke su odnele robu Turaka kao što je kod Stona cerniran lazaret i napadnut jedan karavan.<sup>6)</sup> Prvi talas najezda zaključen je u drugoj polovini maja, posle čega je vladalo zatišje preko celog leta.

Drugi talas hajdučkog prelaza preko dubrovačkog zemljišta i upada u Trebinje, trajao je od oktobra do decembra iste godine. Od hajdučkih poduhvata strepelo se i na Brgatu, na dubrovačkoj granici prema Popovu. Čak je i jedan dubrovački kasapin radio sa hajducima, jer je primao stoku opljačkanu u prvom otomanskom susedstvu. Naređeno je ubistvo Đurđa Vragolova a zatim je predviđen isti obračun i sa drugim dubrovačkim podanicima koji bi odlazili u Tursku u plen sa hajducima.<sup>7)</sup>

Hajduci su u jesen 1684. godine i u Kotoru stalno reklamirali protiv dubrovačke gospode, jer je ona huškala narod protiv hajduka i podsticala je svet da živom silom otima hajducima plen, te su tako otetu stoku prekupljivali za novac. I Zažabljeni žalili su se na Dubrovčane Mlečanima u Neretvi. Krajem novembra, u Neretvi je bilo 7.000 ljudi, ali dalji prodor nije predviđen dok se ne sakupi vojska od 20.000 boraca. Turci su u dolini te reke evakuisali nejač i sve neborce, te su u njihove prazne kuće zaseli Morlaci došli sa Mlečanima. U isto vreme mletački general je zatražio od predstavnika dubrovačke vlade u Trpnju da mu odmah pošalje 40 zidara i kovača koji bi za novac radili za mletačku vojnu silu. Na jednom otočiću na ušću rukavca Prokopnice, Mlečani su gradili utvrđenje od 300 koraka uokolo, a u ušću Neretve i po lošem vremenu stalno su bile na dužnosti jedna galiija i dve naoružane barke. Potom su ponovo traženi kalafati i zidari. Prvih dana decembra, Tadija Kulišić i 700 hajduka, koje su pojačali 150 Gabeljana, uputili su se pod Čifluk. Kolona je uhvatila 20 Turaka. Dve galiije su izašle iz Neretvinog ušća da bi na Hvaru ukrcale narodnu vojsku (»miliciju«) i prevezli je u Kotor. Postojao je, naime, plan, da se mletačke snage od Neretve i od Boke spoje na turskoj teritoriji, s tim što bi mnogo jača kolona iz Neretve pošla ka Herceg-Novom.<sup>8)</sup> Time bi se poseli Popovo i Trebinje.

Turci su, između ostalih odbrambenih mera, predvideli izgradnju jednog utvrđenja u mesto Rudo. Krajem januara 1685, u Gacku se nalazio kapidžibaša koga je scrasker poslao u Hercegovinu da od svakog kadiluka sakupi po 25 graditelja i drugih fizičkih radnika za podizanje pomenute fortifikacije. Prvih nedelja 1685. godine Morlaci, sultanovi podanici, obaveštavali su Mlečane u Neretvi da se dnevice pribiru Turci, tako da ih je (oko 9. februara) bilo već 3.000. Maja iste godine, i bosanski

<sup>6)</sup> Isto, n° 2130b/245, 236, 247, 248, Stefan Freski iz Trpnja 16. V 1684. i izveštaj od 22. VI 1684, Freski 18. V 1684, Freski 3. V 1684. — O savetovanju vlaških glavara i za akciju u Neretvi i Hercegovini 12. septembra 1684. vidi: B. Desnić a, *Istorija kotarskih uskoka* (u daljem tekstu: IKU), knj. II, Beograd 1951, 41.

<sup>7)</sup> HAD, Cons. rog. CXXVII, 74' od 6. X, 7. X i 5. X i 5. X 1684.

<sup>8)</sup> HAD, XVIIIs, sv. 62, n° 2048/22, M. Trifoni iz Kotora 22. X 1684.



paša se nalazio u Mostaru, ali prvih dana juna ponovo je boravio u Livnu. Porta je tražila da namesnik Bosne povrati od Mlečana Norin u Neretvi. Još meseca maja, hercegovački sandžak-beg zadržao je u Ljubinju trgovačku robu koja je nošena u Dubrovnik; sredinom juna rečeno je dubrovačkom poklisaru u Livnu da su Novljani oslobodili robu, ali da su je Peraštani ugrabili. U to vreme bosanski paša dolazio je u Mostar sa 2.000 novih askera.<sup>9)</sup>

Krajem februara 1685. godine Turci sa područja Trebinja opljačkali su Jasenicu i Površ na dubrovačkoj teritoriji, otevši 400 grla sitne i 20 glava krupne rogate stoke i 10 konja. Za njima su došli hajduci, koji su pljačkali dubrovačke kuće, što su nekoliko dana ranije priredili i na Šipanu.<sup>10)</sup> U prvoj polovini marta ujedinile su se hajdučke skupine Krajinjana i drugih, najpre protiv dubrovačkog područja, predviđajući opštu poharu, koju bi iza hajduka izveli Korčulani.<sup>11)</sup>

Smela hajdučka akcija krajem februara i početkom marta 1685. godine izvedena je sa druge strane. Četiri harambaše i 130 hajduka iz Perasta pošlo je u pravcu Zubaca da bi prodrli sve do Neretve. Glavni zapovednik bio je Bajo Pivljanin sa harambašama Milošem Kolumbarom, Lepirićem i Božom Lucinim (ili Lučićem). Kod sela Zubaca zarobili su sedam Turaka koji su gonili 170 konja natovarenih pšenicom i drugim potrepštinama za Herceg-Novi. Noću su se konji delom razbegli. U Cavtatu su se zadržali dva dana. Potom su upali u trebinjsku oblast. Zapalili su selo Grapšu, pošto su prethodno izveli stoku, pa su se sa plonom vratili u Cavtat. Zatim su kod Carina oteli 70 konja sa solju, ali su imali da izdrže oštru borbu sa pet četa Turaka koji su čuvali stražu kod Carina. Dok su sa kiridžijama pregovarali o otkupu (so su delom prosluli!), stigle su u Cavtat nove skupine hajduka na tri galije, čiji su zapovednici bili poručnik Petar Šestanović i harambaše Aleksa Radonjić, Miloš Vlastelinović i Vučur Drljanović. U to vreme obavestili su ih da iz Dubrovnika kreće neki turski kapidži-baša, koji je bio došao da od Republike traži topove i ljudstvo radi ponovnog zauzimanja kule na ušću Neretve. Harambaše su odlučile da se kapidži-baša zarobi kod Carina, pa su ponovo podgotovljene zasede od oko 220 ljudi. Zasede su pustile da prođe karavan od 200 konja sa tovarima vunениh i svilenih tkanina, pirinča, ulja, soli, praha, kremenа i municije, što je upućeno za Sarajevo. Neki Turčin iz pratnje primetio je nekog neobazrivog hajduka, pa je došlo do kratkog okršaja, preotimanja karavana i zarobljavanja četiri Turčina, a malo kasnije i do ponovne borbe sa odredom stražara kod Carina. Ovi su bili potisnuti, tako da je zaplenjeni karavan, uz pratnju 40 hajduka, mogao biti sproveden za Cavtat. Potom su naišla dva dubrovačka kapetana koji rekoše hajducima da, zbog prisustva kapidžije, imaju nalog da se prividno bore protiv hajduka; puške će praštati, ali u njih neće biti stavljeno olovo, da bi se izbegle žrtve. To međutim nije tako bilo, jer su hajduci koji su pratili transport u Župi bili dočekani ubojitim mecima, pa su tri hajduka odmah bila ubijena. Pre no što bi se mogao

<sup>9)</sup> Isto, n° 2130b/253; n° 1836/2, P. Gundulić, sa Šipana 31. V 1685. i 3. VI 1685.

<sup>10)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 68, n° 2079/8, Dubrovnik 28. II 1685.

<sup>11)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 75, n° 2130a, Trstenica 13. III 1685.

otkloniti eventualni nesporazum, sprovedna grupa hajduka bila je zasuta kuršumima iz svih kuća i stvarno opkoljena od 20 četa sa oko 800 ljudi. Tom vojskom komandovali su Rafo Gučetić i još dva druga plemića. Hajduci su morali da uzmaknu, ostavivši za sobom plen karavana, sve konje, zarobljene Turke pa i svoje kabanice, kape, vreće i ostalo. Pri izvlačenju iz obruča poginulo je deset hajduka, a za petoricu drugih se ništa nije znalo, dok od preostalih 20 su bili teško ranjeni. Glave poginulih podeljene su, pa su tri predate kapidžiji, dve je dobio emin skele, dve su okačene na vratima grada, a ostale su date turskim pandurima koji su se sa pet četa borili protiv hajduka. Hajduci su se povukli u Cavtat, ali nisu mislili da odmah otplove, jer je vladalo nevreme. Pred 1.500 ljudi to su ipak morali učiniti. Kod ostrva Koločepa izdahnuo je ranjeni harambaša Miloš Lepirić. Dubrovčani su kasnije sa leša pokopano u tamošnjoj crkvi, odsekli glavu i odneli je kao trofej.<sup>12)</sup>

U sklopu te akcije izvedeno je i gonjene hajduka sa Oboda. Koju nedelju kasnije, hajduci su se materijalno obeštetili, otimajući Cavtaćanima neku feluku. Tada je opet izdata nagradna poternica za hapšenje Đurđa Vragolova.<sup>13)</sup> Toga leta, i novog mletačkog kapetana armade hajduci su obavestili, klevetničkim pismima, da su hajduci bili razbijeni od Turaka zbog pomoći koju su im ukazali Dubrovčani.

Kampanja je završena te godine iskrcavanjem osam hajduka Kotaraca, pod dubrovačko selo Dubu, 17. oktobra i njihovim pokretom ka Trpnju; onemogućila ih je, međutim, dubrovačka straža iz kule sv. Margarite.<sup>14)</sup> Na početku prolećne kampanje, 1685. godine, mletački zapovednici u Dalmaciji cenili su strategijsku važnost Neretve, odakle su se mogle rastaviti turske snage, i odakle se moglo poći na Čitluk i prema Ljubuškom, odnosno zagospodariti rekomb Trebižat (Trebišnjicom). Početkom leta, Stojan Janković sa Kotoranima izvršio je noćni napad na Ljubuški a zatim Čitluk, da bi sprečio sakupljanje vojnika za pašinu vojsku, koja je očekivala pomoć u Mostaru i Gabeli. Krajem leta, Janković je izveo još jedan veliki pohod, da se paše odvrate od planiranih akcija i protiv Neretve, uskočilo je u Dalmaciju tokom 1685. godine 94 porodica sa 120 ljudi sposobnih za oružje.<sup>15)</sup>

Prvih godina morejskog rata franjevci su svuda u Hercegovini bili revnosni propagatori hrišćanske stvari. Još 20. maja 1684. fra Mijo Radonić, vizitator provincije Bosne Srebrene, podneo je splitskom nadbiskupu opis Hercegovine i izvestio ga je o svom radu na pridobijanju hrišćana za mletačku stvar; nagovarao ga je da poradi gde treba da bi se krenulo sa ratnim operacijama, da se ne bi desilo da Turci narod opljačkaju i da ovaj posle izgubi iluzije o borbenosti spremnosti hrišćanskih

<sup>12)</sup> Istorijski arhiv Kotora (u daljem tekstu: IAK), UPM I, 742—60 (14. III 1685, iskaz Baja Pivljanina), 463, 801. — O naoružavanju 100 dubrovačkih vojnika za tu akciju: HAD, Cons. rog. CHHVII, 159—9' od 2. III 1685.

<sup>13)</sup> HAD, Cons. rog. CXXVII, 165, 200', 206' od 2. III, 2. V i 8. V 1685.

<sup>14)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 75, n°2130a/89, N. Sorkočević, iz Pelješca 11. VIII 1685.

<sup>15)</sup> B. Desnica, IKU II, 63—4, 91, 92—3, 110, 117. — Ljudi Stojana Jankovića uhvatili su u oblasti Neretve brod kapetana Fiskovića i odvucli ga na Korčulu (HAD, ASMM XVII s, sv. 75, n° 2130a/86, 13. XII 1685).



sila.<sup>16)</sup> Gvardijan imotskog samostana, fra Mate Juranović, stekao je posebni zasluga 1686. godina za organizovanje seobe katolika iz dinastije Bekije i za oslobađanje Zadvarja. Mlečani su od samog početka rata tražili da ih franjevci pomognu slanjem ljudstva u primorje.<sup>17)</sup>

1686. godine počinje kampanja optužbom Dubrovčana da donose hranu Turcima u Herceg-Novi i dozvolom hajducima da nanose štetu i hvataju kao roblje tamošnje Morlake koji su se dotad pasivno držali prema pokretu hrišćanskih sila; iskrcavanje za pljačkaške upade u tu oblast trebalo je izvesti u mestu Bistrini. Trećeg aprila, dve galeote hajduka sa Korčule iskrcale su se u luci Otok kod Trstenice, a bile su prisutne i dve galeote peraštanskih hajduka. Hajduci su toga dana pokušavali da izbace desant i u Orebiću. Istoga proleća došlo je i do boja kod trebinjskog sela Čičeva, gde se nalazila begova kula i gdje je boravio divan-efendija hercegovačkog sandžak-bega. Pet hajdučkih četnih zastava, praćenih od 100 konjanika, utvrdili su se na jednom bregu kod Čičeva. Okršaj je završen posle tri sata odmeravanja snaga, za koje je vreme Turcima zatvorenim u kuli pristigla pomoć iz Volujaka. Poljem je zagospodarila hrišćanska konjica, koja se potom preko brda uputila u pravcu trebinjske džamije, a hajdučka pešadija pritesnila je Turke koji su se svi sklonili u kuli.<sup>18)</sup>

Sredinom juna 1686, zapovednik mletačke trijeme Vicenco Skapić, zatražio je od Dubrovačke Republike da dozvoli hajducima prevoz preko svoje teritorije. Njihovo delovanje na dubrovačkom drumu, preko trebinjskog kraja odmah se osetilo, jer je jedan karavan sa robom Jevreja i Bosanaca jedva dobegao na dubrovačko područje. U prvoj polovini jula, hajduci na mletačkim brodovima upućivani su i u Kotor.<sup>19)</sup>

O hajdučkim pljačkaškim upadima u Hercegovinu istočno od Neretve znalo se u bečkim krugovima. U Beču se jula 1686. nalazio knez Mutamir Matija Ilijanović, koji je kao carski čovek i agent, polagao prava na Hercegovinu, kao jedini navodni potomak humskih i gabelskih knezova. On je 30. jula pismom zamolio Stojana Jankovića da ne dozvoli svojoj soldateski da hara hercegovački živalj, jer se priključio oslobodilačkom pokretu carevaca protiv otomanskog iga i jer namerava da se nastani pod Zadrom, te ne bi htelo da mu se kmetovi rasele. Ilijanovićevo pismo shvaćeno je u krugovima dalmatinskog generalnog providura Điolama Kornara kao dubrovačka spletko. Kornara je (30. oktobra 1686) obavestio državne inkvizitore u Veneciji da Dubrovčani podstiču carevce da prodru u Bosnu i dođu do Hercegovine. Njihov argumenat je bio da je Hercegovina uvek bila inkorporirana u Ugarsku i da Mlečani u njoj nikad

<sup>16)</sup> B. Desnica, IKU II, 910.

<sup>17)</sup> A. Nikić, *Pokušaji oslobađanja i islamizacije u Hercegovini u XVII stoleću prema rimskim izvorima*, Povijesnoteološki simpozij u povodu 500 obljetnice smrti bosanske kraljice Katarine, Sarajevo 1979, 122.

<sup>18)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 75, n° 2130a/90, Trsteno 6. I 1585; n° 2130b/284 i 285, 301, Trstenica 4. IV 1686. i izveštaj bez datuma i mesta izveštavanja.

<sup>19)</sup> HAD, Cons. rog. CXXVIII, 5 (15. I 1686: kruženje hajduka u Dubi), 24' (12. II 1686), 75 (10. V 1686, dalmatinski providur o hajducima, 93 (14. VI 1682), 98 (15. VI 1686), 105 (11. VII 1686).

nisu imali poseda. Na to nagovaranje Dubrovčane je navodio strah da bi Mlečani mogli da zauzmu Herceg-Novi.<sup>20)</sup>

Novembra i decembra 1686. godine nastavljala se hajdučka akcija preko dubrovačkih granica. Vlada je naredila stonskom knezu da dade da se ubije Vule Morlak iz Ponikava, kad dođe u stonski kraj, odnosno da se pohvata sva hajdučka skupina s kojom bi, eventualno, Vule naišao. Mesec dana kasnije naloženo je istom knezu da poruči Morlacima koji su boravili u taboru da će biti saopšteno turskim pandurima da dođu i da ih otprate kućama; u dubrovačkom Veću umoljenih nije, pri tome, usvojen predlog da, ako naiđe manja grupa hajduka navale na Morlake, a da ovi na vreme o tome budu obavešteni, kako bi mogli da pruže otpor; samo, ako bi skupina hajduka bila velika, stonski knez ne bi trebalo da se brine o sudbini nesrećnih Vlaha. Zbog toga što je Ston stalno bio ugrožen od hajduka, 16. decembra upućeno je pomenutom knezu 40 vojnika — plaćenika, pored 25 ranije poslatih. Za Dubrovčane je najnepovoljnija bila okolnost da su se njeni podanici i tada priključivali hajducima, te je Malo veće preko jednog Sorkočevića u Stonu pripremalo pokretanje sudskih procesa.<sup>21)</sup>

Početak 1687. i u najneposrednijoj okolini Dubrovnika nastavljena je hajdučka praksa iz protekle godine. Trojica harambaša — Luka Buljubaša, Draško Palikučić i Boško Lucin, podeljeni u više manjih hajdučkih skupina, napali su već 3. januara 1687. neki trgovački karavan koji se tek jedan kilometar otisnuo od Dubrovnika. Harambaša Vuk s nekim hajducima naseljenim u Perastu, takođe je (decembra 1686) upao u Hercegovinu, koristeći se prelazom preko Konavala. Trećeg januara, družina Boška Lučića je u mestu Bjelašinu (Zubci) naišla na jednog spahiju koji je na pet konja dovezio žito i sir; spahija je sa dva pratioca umakao na konjima, bacivši sa ovih teret. Istoga dana, neki hajduk iz čete Milinka Sindika uhvatio je kurira turskog emina iz Dubrovnika, upućenog u Sarajevo; pri tome je bio ranjen i odveden u Dubrovnik, gde su ga izlečili i poslali kući. U Gružu je lišen slobode Nikola Milije Dijak, hajduk iz Nikšića, sa drugovima, među kojima se nalazio i Ivan Papučić iz Trebinja.<sup>22)</sup>

Šestoga januara 1687. započet je sudski proces protiv nekih Konavljana koji su iz Trebinja bili dognali 18 goveda. Odmah zatim, da se uspostavi politička ravnoteža, pokrenut je i proces protiv Marina Kristova sa Brgata, koji je pružao pomoć Turcima i Vlasima i bavio se uhodarenjem.<sup>23)</sup>

U toku aprila 1687. godine dubrovačka vlada preduzela je represivne mere protiv hajduka. Angažovan je dovoljan broj vojnika-najamnika da bi se pohvatali hajduci, dubrovački podanici; ako bi hajduci sa strane želeli da brane svoje drugove Dubrovčane, i njih bi trebalo trebiti, hvatati i ubijati, bez ikakvog obzira. Nepunih dvadeset dana kasnije

<sup>20)</sup> B. Desnica, IKU II, 144—5, 154—5.

<sup>21)</sup> HAD, Cons. rog. CXXVIII, 145'—6 (14. XI 1686), 160 (12. XII 1686), 161 (16. XII 1686), 174'—5 (11. I 1687).

<sup>22)</sup> IAK, UPM VI, 70, 93, 72—2', 95—6', 67.

<sup>23)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 64, n° 2052/94 i 96.



zauzet je mnogo blaži stav: nije se ostalo na odluci da se povede parnica protiv svih podanika koji su se pridružili hajducima, a stranim hajducima dat je kratak rok da se udalje sa dubrovačke teritorije. Sakupljeno je i 120 vojnika koji bi imali da pojačaju argumenat za mirno razilaženje stranih hajduka sa dubrovačke teritorije.<sup>24)</sup>

Glavna navala hajduka na dubrovačko područje i preko njega nastalo je jula iste godine, kao uvod u veliku akciju opsadivanja i zauzimanja Herceg-Novog. Prvih dana jula, u okolini Stona vršljao je hajdučki vođ Galiotović, sa posebnim ciljem da uhvati stonskog emina; zarobio je, međutim, šest Vlaha. Hajduci iz Makarske krajine u isto vreme rešili su da oplene selo Ponikve, da bi se osvetili za ubistvo ranije pomenutog Vula; njih je bilo 38 a predvodio ih je Miho Benediktov, na dve barke.<sup>25)</sup>

Početak leta 1687. godine izveden je jedan hajdučki poduhvat, dublje u Hercegovinu. Jedna kolona je preko obaveštajaca bila izveštena da drumom koji su hajduci kontrolisali treba da prođe neki mladi begović sa četom od 60 janičara i sa 150 ostalih drugova. Ne dočekavši mladog bega, skupina se sa drumom kod Korjenica preko Konavala prebacila u Popovo. Čuvši za njihov dolazak, narod je napustio svoje domove. Ovde su potom Mitar Nikolić i njegovi hajduci plenili i palili.<sup>26)</sup>

Početak avgusta, u Popovo je, po naređenju generalnog dalmatinskog providura, pošao peraštanski kapetan i Kristifor Zmajević. Trebalo je da ide sa Peraštanima i drugim Bokeljima da bi se u Popovu ujedinio sa vođom hajduka splitskog i trogirskog kraja, Ninkovićem i lokalnim pastirima, kako bi se uništilo mesto Popovo i druga sela i kako bi se na mletačko područje preveli tamošnji hrišćani. Zmajević je sakupio 600 boraca te se iskrcao u stonskom zalivu. Potom je 300 ljudi uputio Starkoviću da ga obavesti da je došao da se s njim ujedini u akciji, a sa 200 boraca pošao je prema Popovu, dok je 100 ljudi tražilo barke. U Popovu se zadržao osam dana, čekajući Starkovića i druge. Kad je on došao, popalili su sela Kotezi, Markovići, Dunjana, Žakovo i druge, goneći Turke. Uto je došlo 200 Turaka, koji su počeli da se prepucavaju sa Bokeljima. Ovim su prilazili hrišćani, noseći crvene zastave na kojima je bio pričvršćen beo krst. Sa 150 boraca prešao je na dubrovačku stranu, očekujući ostale čete. U ekspediciji je ukupno poginulo 70 ljudi iz redova Bokelja i Starkovićevih hajduka. Dubrovčani nisu intervenisali, nego su samo poslali špijune da prate kretanje upadača; jednog od ovih slao je u isto vreme i Novljanin Vafirović. Jedan uhvaćeni špijun je priznao da Dubrovčani idu s Turcima. Njih je bilo i među onima koji su nosili crvene zastave sa belim krstom. U bokeljskom bataljonu koji se povukao, harambaše su bili Rade Lukov iz Luštice, Mitar Brajović i Boško Lučić. Mnogi hrišćani iz Popova povlačili su se ka tvrđavi Opuzenu a drugi su prelazili Mlečanima preko Slanog,

<sup>24)</sup> HAD, Cons. rog. CXXVIII, 214 (5. IV 1687), 223—3' (24. IV 1687), 224, 225 (29. IV 1687).

<sup>25)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 75, n° 2130a/103 (Trstenica, 4. VII 1687).

<sup>26)</sup> IAK, UPM VI, 325'—27' od 11. VII 1687.

tj. preko dubrovačkog područja. Tu su im, međutim, Dubrovčani smetali da prelaze.<sup>27)</sup>

Pošto je letnja kampanja 1687. godine prošla, otvoren je pretres o morlačkoj stoci pohranjenoj u Konavlima. Nalazila se u selima Mrcine, Dunave, Sastelo, Pavle Brdo, Vitaljine, Đurovići i Površ. Sakrivanje stoke bilo je izvršeno uz saglasnost i voljom pograničnih turskih Vlaha, na primer i 30 glava sitne stoke mojdeškog kneza Milije Kovačevića u kući Matka Jarojevića iz Vitaljine. Ipak, na takvo deponovanje stoke Vlahe su primorali hajduci, kada su pljačkali njihova sela. Tako je bilo učinjeno i sa dubrovačkom stokom koja je u Hercegovini bila na letnjoj ispaši. Nekad je stoka dognana u Konavle i pod prisilom samih Vlaha, na primer u Kruševicama, gdje je jedan sused naterao jednog domaćina da u Mrcine pošalje 18 goveda i 100 grla sitne stoke.<sup>28)</sup>

## II *Trebinje i Popovo u godinama uspona mletačko-hajdučkog pokreta u Hercegovini (do kraja 1689)*

Zauzimanjem Herceg-Novog (septembra 1687) Mlečanima se otvarao put ne samo za istočnu nego i za južnu Hercegovinu, i to ne samo za čvršće odnose sa plemenskim skupinama, s kojima su i ranije održavali veze, nego i za kontakte sa hrišćanskim življem izvan plemenskih teritorija. To su bile oblasti između turskih palanki i kula, od Grahova preko Korjenića, Zubaca, Carina, Trebinja, Popova polja do Ljubinja i Bileća.<sup>19)</sup>

Kad se mletačka regularna vojska stalno utvrdila u značajnoj fortifikaciji Novog, hrišćani u Hercegovini počeli su da se življe kreću. Providur konjice, Antonio Zeno mogao je 27. oktobra javiti iz Splita da se nalazi u pregovorima sa franjevcima samostana Sv. Petra u Rami o njihovom prelasku u Dalmaciju, o pohodu 4.000 Morlaka do Rame radi obezbeđenja iseljavanja monaha i naroda; opšte okupljanje Morlaka omogućilo bi pustošenje i paljevinu pokrajine. Diverziju prema Gabeli još ranije je želeo i predlagao splitski nadbiskup, ali je za istu providur Zeno navodio viševrzne teškoće. Generalni dalmatinski providur držao je da je opsadom Novog stvorena povoljna prilika za prodor u Hercegovinu i sa strane Neretvinog ušća, s tim da je tu potrebna koordinacija sa tamošnjim morlačkim zapovednikom Nonkovićem. Fratri sa Rame i mnogobrojne porodice, većinom katoličke, svakodnevno su uskakale. Iz Rakitna kod Mostara prešlo je 20 porodica, a odred Morlaka pošao je da prihvati neke druge iz Uskoplja, čiji je starešina bio neki pravoslavni sveštenik Đurađ. Providur Zeno nije ispustio da oceni karakter Morlaka: prilježni su u službi kad je u izgledu njihov lični sigurni plen, a izmiču se kad je u pitanju samo državni interes. Pohod 1400 Morlaka iz

<sup>27)</sup> Arhiv SANU, Perazićevi ispisi, n° 9295/48.

<sup>28)</sup> HAD, ASMM XVII s. sv. 75, n° 2125/285.

<sup>19)</sup> Gl. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeka*, Beograd 1970, 343; *Istorija Crne Gore*, knj. III, tom. 1, Titograd 1975, 180 (G. Stanojević).



trogirskih kaštela, Splita, Klisa i okolnih mesta na mostarske strane srećno se završio (početkom decembra 1687).<sup>3)</sup>

Hajduci su stavili pod svoj udar i dubrovački drum koji je preko Trebinja vodio u dublju Hercegovinu. Prvih dana novembra bio je razbijen jedan karavan koji se spuštao ka dubrovačkoj luci. Oteta roba držana je u Slivnici, kamo su upućena trojica dubrovačkih patricija da je, po sporazumu po hajducima preuzmu, ili silom oslobode. Očekivalo se da će galeote u Cavtatu takođe prihvatiti robu opljačkanu od strane hajduka.<sup>3)</sup>

Knez Trebinja i trebinjskog kraja, Vuko Ivanović svojim pismom vojnom zapovedniku u Dalmaciji izrazio je nadu da će ovaj uputiti Trebinjcima pomoć da bi se izbacili opasnosti u kojoj se stalno nalaze. Turaka je u trebinjskoj oblasti bilo 400 i povukli su se u kule. Ovo sve Trebinjci sami nisu bili u stanju da zauzmu i iskoriste ih u svoju odbranu. Pošto je prilika za borbu sa Turcima bilo svakodnevno, molili su municiju, obećavajući da će biti verne duždeve sluge. Knez je pisao i o turskom karavanu od 20 konja natovarenih vunom za Dubrovnik koji je razbio harambaša Božo Dožanin (Dužanin?) sa svojom družinom ali i s nekim Trebinjcima. Božo je hteo da karavan otpravi u Herceg-Novu, ali mu je Rafo Gučetić sa svojim ljudima zaprečio prolaz preko dubrovačke teritorije, tako da su se hajduci zatvorili u kućama Trebeža (koji pripada Slivnici). Dubrovčani su o tome obavestili Turke a i sami su se pripremali za prepad. Jedne noći, pošto su Turci već prispeli, hajduci su se rešili na proboj obruča, s tim da izađu pored turskih snaga na Zubce a potom ka Novom. U proboju, hajduci su pretrpeli teže gubitke, pa su poginula i tri Trebinjca. Pokrenuta grupa Trebinjaca, pod zapovedništvom kneza Vuka Ivanovića, žalila se i na glad, jer iz Turske nije ništa mogla da nabavi, a u Dubrovniku ništa nisu davali za turski novac; ostalo im je da se prehranjuju pljačkom stoke. Uostalom, Turci su zatvorili prolaze.<sup>4)</sup>

Vuko Ivanović, dotad knez, ulazeći novembra 1687. u borbu, postao je harambaša. Održavao je te jeseni vezu sa Perastom i s hajducima okupljenim oko Herceg-Novog. On je tada preduzimao i napade na kule. U jednoj je zarobio i sedam Turaka iz Novog koji su ranije održavali vezu sa Ulcinjanima; jedan od njih je nudio 300 cekina da ga oslobode, no svi su osuđeni da veslaju na galiji. Ostalo je da bosanski hajduci zauzmu kulu na Carinama koju je držao neki Omer, koji je oko sebe okupljao Novljane, a inače naplaćivao tranzitnu dažbinu za robu. Providur Điolamo Kornara je držao da treba sprečiti da se pacifikuje trebinjski kraj, čemu su težili Turci, s obzirom da su u njemu ubirali 10—15.000 reala godišnje. Zbog toga je nameravao da u taj kraj pošalje kapetana Filipa Adamija, koji bi imao zadatak da ga vojnički organizuje i održi u borbenoj zapovesti.<sup>5)</sup>

<sup>3)</sup> B. Desnica, IKU II, 198—200, 192—3, 187, 201—2, 203.

<sup>2)</sup> HAD, Cons. rog. CXXIX, 54, 54', 62 od 10, 11. i 16. XI 1687.

<sup>4)</sup> Archivio di stato Venecija (u daljem tekstu: ASV), Senato Secreta, Dalmatia Prov. general dell'armi, filza n° 119, pismo od 21. XI 1687. u prilogu; G. Stanojević, Jugoslovenske zemlje, 347.

<sup>5)</sup> ASV, Senato, Dalmatia, Prov. gen. dell' armi, filza 119. Girolamo Cornaro iz Perasta 22. XI 1687.

Oko 10. decembra, vojvoda Nikšića, Vukašin uspeo je da se sa svojim plaćenicima probije do ispred Trebinja, kod manastira Tvrdoša.<sup>6)</sup> Neke porodice iz toga kraja, pred turskim pretnjama preselile su se na dubrovačku teritoriju ili u Boku. U Boki je dvojici njihovih knezova dodeljeno po 50 kanapa zemlje. Tu su Trebinjci ulazili u mletačke čete da se zajedno s hajducima bore u Hercegovini.<sup>7)</sup> U to vreme u Trebinju se sabralo već 5.000 hrišćana da bi se branili od Turaka.<sup>8)</sup> Jake kiše nastale tokom zime nisu dozvoljavale Turcima ni u trebinjskom kraju bilo kakve poduhvate.

Turci sa područja Hercegovine su u toku februara 1688. godine pošli da oplene porodice koje su se okupile u Grahovu, ali su bili razbijeni i izmoreni. Tu je bilo i trebinjskih Muslimana. Njihovu odsutnost su iskoristili Trebinjci koji su se digli na oružje i koji su došli pod zaštitu Mletačke Republike, na čelu sa harambašom Boškom Dožanim. Oni su spalili šest sela u samoj blizini Trebinja, ubivši pet Muslimana, zarobivši dvojicu i oteravši nešto sitne stoke.<sup>9)</sup>

Toga proleća, pobunjeni Trebinjci koji su prekinuli trgovački promet sa Dubrovnikom, gledani su krivim okom u gradu pod Srđem. Harambaša Radojica Kovačević označen je u dubrovačkom senatu kao krivac, kao i Vujin Mandić, trebinjski Vlah, hajduk. Na isti način su okvalifikovani i Nikola Mandić i Milan Bulić iz Trebinja, Danjan Riznić iz Ljubomira, Lazo Magazinović iz Slivnice, Jovan Đurov iz Dola, Sava Ukropina iz Ljekove — svi označeni kao »Murlacos Haiducos«. Njihova krivica nije javno označena, ali se o njoj dvaput razgovaralo u senatu.<sup>10)</sup> Bez sumnje, sadržavala je i politički momenat i njihovim su delovanjem Dubrovčani ili njihovi poslovni partneri pretrpeli štetu.

U drugoj polovini aprila, trebinjski beg se ponovo uputio ka Grahovu, ali nakon manjih čarki s hajducima vratio se u svoje mesto.<sup>11)</sup> Novljanske harambaše na straži u Grahovu nisu shvatile ozbiljnost situacije, te su zakazale megdan u Morinju s kapetanom Popova Ivanom. Veći deo naseljenika u Grahovu otišao je u prvoj polovini aprila u hajdučiju, mada je trebinjski alajbeg poslao 250 ljudi da posednu klance.<sup>12)</sup> Tokom maja, Venecijanci su bili zainteresovani da Zažabljeni, Popovljani i Trebinjci budu pod oružjem, pa i da se s njima zakluče kakvi ugovori, kako bi njihova borbena prisutnost bila garantija da će se u prolećnoj ratnoj kampanji održati Herceg-Novu. Njima su slati razni njihovi popovi i tu vezu je ostvarivao mletački soprintendente Marinović<sup>13)</sup>

<sup>6)</sup> Sl. Mijušković, *Pleme Nikšića u Morejskom ratu (1684—1699)*, Isto-rijski zapisi knj. X, sv. 1, Cetinje 1954, 9.

<sup>7)</sup> G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 347.

<sup>8)</sup> IAK, UPM V, 143.

<sup>9)</sup> ASV, Senato secreta, Dalmatia, Prov. gen. dell'armi, filza 119, Carine 27. II 1687 m.v.

<sup>10)</sup> HAD, Cons. rog. CXXIX, 233 (21. V 1688), 224 (22. V 1688), 224' (22. V 1688).

<sup>11)</sup> IAK, UPM V, 716; Sl. Mijušković, *Pleme*, 15.

<sup>12)</sup> IAK, UPM V, 382 (27. IV 1688), 568 (13. IV 1688).

<sup>13)</sup> A. SANU, Perazićevi ispisi, br. 9225/59, G. Corner iz Herceg-Novog 30. V 1688; n° 9225/135.



Sredinom godine, Dubrovčani su ubili harambašu Radojicu i tri njegova druga, koje je narod trebinjskog kraja ožalio.<sup>14)</sup> Dubrovački senat je (27. jula) raspisao ucenu i za Vuka Lovčara i Pejana Fašinovića, barjaktara,<sup>15)</sup> svakako zato što su prelazili preko dubrovačke teritorije i uopšte ometali održavanje trgovinskog prometa prema Dubrovniku. Toga proleća, vođen je i proces zbog konja Nikole Marše iz Čepikuća koje su hajduci oduzeli a potom su nađeni kod nekih dubrovačkih podanika.<sup>16)</sup>

Tokom jula 1688. godine u Bosni je bilo dosta turske vojske koja je trebalo da spreči nastup austrijskih trupa. Ta okolnost nije ohrabrivala Mlečane da sa ušća Neretve preduzimaju kakve akcije. Uostalom, posada u tvrđavi Opuzenu mnogo je stradala od malarije koja je tu tada redovno vladala, zbog velikih ustajalih voda. Tokom avgusta, Turci su čak opljačkali sve oblasti koje su Mlečani ranije osvojili u kopnenoj Dalmaciji. Zbog toga je generalni dalmatinski providur, Đirolamo Kornaro pozitivno ocenio činjenicu da su se očuvali mletački položaji u Neretvi oko Čitluka, služeći za stabilizovanje kontakata sa Herceg-Novim.<sup>17)</sup>

U prvoj polovini oktobra, generalni providur se nalazio na ušću Neretve, te su dubrovački obaveštajci pretpostavljali da se sprema za iskrcavanje u Bistrini, kako bi preduzeo pohod na Trebinje.<sup>18)</sup> Do toga nije došlo. Sredinom novembra, Mlečani su vršili pripreme da s južne strane, preko Zubaca prodru u trebinjsku oblast, te su se stoga turske snage sakupile kod mosta na Trebišnjici. Hristifor Zmajević, još 12. oktobra prispeo je u Zubce sa plaćenom mletačkom vojskom, s nešto konjice i sa narodnom vojskom sa Grahova, sa ukupno 400 ljudi. Potom su došli do jednog sela na milju i po od pomenutog mosta. Te godine je rano zazimilo, tako da su borce stalno pratili kiša i sneg, a oni su bili neprestano na otvorenom polju, nemajući ni najmanju baraku da se sklone. Uhode su donele obaveštenja da se na mostu nalazi posada od 20 vojnika, a trebinjski beg je počeo da sakuplja vojsku i odmah je sabrao 300 Muslimana i 200 hrišćana. Iz Gacka je takođe prispeo hercegovački alajbeg sa 40 konjanika. Trinaestoga novembra, Zmajevićeva kolona je čula dva pucnja, pa je pretpostavila da se generalni dalmatinski providur konačno, posle dva meseca, rešio da od Gabele preduzme kakvu akciju. Turke iz Trebinja pucnji nisu zbudili, te su oni i dalje ostali da brane most. Oni su čak napravili splavove pa su prešli reku. Zmajević je tvrdio da ne raspolaže dovoljnom i odmornom vojskom koja bi preko mosta mogla da proдре u Trebinje.<sup>19)</sup> Biće da je ovo dvostruko obuhvatanje, sa donje Neretve i sa hercegovačkog pravca i planirano kako bi se konačno Turci, priklešteni sa dve strane,

<sup>14)</sup> G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 547.

<sup>15)</sup> HAD, Cons. rog. CXXIX, 253' od 27. VII 1688. — Dubrovački podanik koji bi ih ubio dobio bi premiju od 100 dukata; ako bi bio izgnanik, što znači u hajdučkim redovima, mogao bi se slobodno vratiti kući (Isto).

<sup>16)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 65, n<sup>o</sup> 2052/79 od 16. III 1688.

<sup>17)</sup> B. Desnica, IKU II, 236, 243—4.

<sup>18)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 75, n<sup>o</sup> 2130a/124, Trstenica 11. X 1688.

<sup>19)</sup> ASV, Senato secreta, Dalmatia, Prov. gen. dell'armi, filza 120, K. Zmajević 18 XI 1688.



naterali na kapitulaciju. Pre toga su knezovi Trebinja i Gabele obavestili Mlečane (preko Perasta) da nisu u mogućnosti da se sami dignu na opšti ustanak, pa su tražili da mletačka vojska napadne ta dva utvrđena mesta.<sup>20)</sup>

Napredovanje Austrijanaca posle pada Beograda (6. septembra 1678) išlo je naruku Mlečanima, ali samo do izvesne mere, i to među pravoslavnim svetom. Kad je reč o katolicima, Austrijanci su se, svakako posredstvom Dubrovnika, pobrinuli da među njima obezbede sferu uticaja. Krajem oktobra, naime, austrijski rezident u gradu sv. Vlaha obavestio je generalnog providura Kornara u Boki da je car primio za podanike seljane Popova polja, čije je molbe upravo on poslao u Beč. Kad se Koradino uverio da Korner ne haje za njegove opomene, izdao je Popovljanima patentna pisma da su pod zaštitom carevom.<sup>21)</sup>

Sedmog novembra, generalni providur obavestio je Sinjoriju o izgledima Austrijanaca da se utvrde u Hercegovini. On je javljao da carska vojska u Bosni još nije zauzela Sarajevo, a ni ona koja nastupa od Beograda nije u stanju da dopre do Hercegovine. Carevci deluju jedino iz Dubrovnika učestalim kuririma, dajući obećanje da će ljudi biti oprošteni velikih dažbina. Prvaci hercegovačkih hrišćana bili su po Korneru dobri za mletačke interese, i to zato što su se javno opredeljivali za dolazak pod mletačku vlast, ali su izjavljivali da žele da ostanu pod vlašću gospodara zemlje.<sup>22)</sup>

Opredeljivanje Popovljana za Austriju bio je i glavni razlog da su Mlečani krajem novembra 1688. povelili pohod ka Popovu susednom Trebinju, iako to nikako nisu pokušavali svojim regularnim trupama za više od godinu dana, posle pada Herceg-Novog. Akcija je počela podmetanjem eksplozivne mine u jednoj od trebinjskih kula. Pošto se ova napola srušila, izvršen je napad i na grad. U njemu su učestvovala u većem broju i regularne mletačke trupe, no konačni ishod je bio negativan, te su se napadači morali povući. Očekujući nove poduhvate prema Trebinju, Turci su izvršili obimne odbrambene pripreme. Između ostalog, oni su poseli manastir Tvrdoš i pretvorili ga u tvrđavu. Po trebinjskim kulama bilo je smešteno 800 naoružanih ljudi. Dubrovčani su donosili životne namirnice, i to ne samo da bi izvukli trgovačku dobit, nego i da suzbiju mletačka zavojevanja u blizini svojih granica i vitalnih saobraćajnica.<sup>23)</sup> Za vreme akcije oko Trebinja u jednom momentu na strani

<sup>20)</sup> G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 348.

<sup>21)</sup> G. Novak, *Borba Dubrovnika za slobodu 1683—1699*, Rad JAZU 253, Zagreb 1935, 62.

<sup>22)</sup> A—SANU, Perazićevi ispisi, n° 9295/73, G. Corner sa galijske sa Hvara 7. XI 1688. svojim izveštajem br. 158.

<sup>23)</sup> S. Mijušković, *Pleme*, 17—8. — Pripreme su počele još meseca septembra (S. Contarini, *Istoria della guerra di Leopoldo primo e de principi collegati contro il Turcho*, vol II, Venezia 1710, 123 i 124; J. Tomić, *Deset godina iz istorije srpskog naroda i crkve pod Turcima, 1683—1693*, Beograd 1902, 53. — U pohodu su angažovani i hajduci sa ušća Neretve, koji su dobili zadatak da preko dubrovačke teritorije prodru ka Čičevu (HAD, ASMM XVII s, sv. 75, n° 21306/301). — Pripremajući pohod Đ. Korner je tražio dosta konja za prevoz komore (ASV, Senato, Dalmatia, Prov. ge, dell'armi, filza 120, G. Corner iz Šibenika 24. IX 1688, svojim brojem 154).



napadača nastala je kriza. Situaciju su spasli Banjani sa svojim knezom Perkom.<sup>24)</sup>

Generalni dalmatinski providur je u proleće 1689. godine posvećivao dužnu pažnju Trebinju i Popovu.<sup>25)</sup> Prema Trebinju, maja 1689. godine obrazovana je prava granica od hajduka povezanih sa Mlečanima. Tu su knez Vuko Ivanović, Komnen Kovačević i Lazar Mirvetić (?), harambaša iz Trebinja, podigli jedan kordon u korist Mletačke Republike koji se prostirao do reke Trebišnjice. Sa tog graničnog pojasa hajduci su upadali na područje pod vlašću Turaka i pljačkali.<sup>26)</sup> U mestu Trnovu, koje je obezbeđivao jedan turski meteriz, na primer, došli su u sukob noću sa osam osoba među kojima su bila i dva trgovca koji su iz Dubrovnika putovali u Foču, čije su pobacane torbe zaplenili. Hajduci kneza Vuka koji su čuvali meteriz (»pandurica«) u mestu Oborće (?) oduzeli su novac (1680 dukata) trgovcima, ali su se njih 19 sporečkali povodom nejednakog deljenja zaplenjenog gotovog novca. To je bilo za vreme odsutnosti njihovih starešina koji su otputovali u Dalmaciju. Oduzeli su i neki kordovan, od koga je, kad se unovči, trebalo plen podeliti. Hajduci sa toga meteriza sakupili su i obaveštajne podatke: saznali su da je hercegovački alajbeg okupio 7.000 boraca, s ciljem da se sastane sa hercegovačkim pašom i da krene na Nikšić i Grahovo, pretvarajući se kao da odlaze da se bore protiv paše.<sup>27)</sup> Pljačka je izvršena još krajem aprila od strane hajduka koji su iz »Pandurice« na Carini krenuli ka Stonu, te su kod Slanog bili prinuđeni da preplivaju neku rečicu.<sup>28)</sup>

Tokom aprila 1689. hajduci su sprečavali i dovoz namirnica u Trebinje. Zato su upućivane grupe hajduka od pedesetak ljudi sa Pandurice u pravcu Trebinja. Po naredbi kapetana Tripuna Štukanovića iz Perasta, odeljenje koje je vodio Ivan Kovač, zvani Đurašević uhvatilo je neke seljanke sa dubrovačkog područja, koje je pratio izvestan broj ljudi iz Slanog. Kad su saznali za prepad na drumu, iz Trebinja je u poteru izašlo i 70 Turaka.<sup>29)</sup>

O zadobijenim pozicijama prema Trebinju referisao je u svom izveštaju od 29. juna 1689. i kotorski vanredni providur Pjetro Duodo. Time se naškodilo Dubrovčanima, kojima je onemogućeno da uvećaju svoje poslove, a održavanjem umnoženih straža bila je »olakšana« i javna blagajna.<sup>30)</sup>

Pored mletačko-dubrovačkih suprotnosti u vezi sa trgovinom, nisu izbledele ni austro-mletačke surevnjivosti u oblasti Popova pa i Trebinja. Polovinom juna 1689. godine, mletačkom poklisaru u Boki saopšteno je da je car uzeo te krajeve pod zaštitu. Nešto kasnije, habzburški pred-

<sup>24)</sup> IAK, UPM V, 518—9, A. Gonem iz Risna 6. XII 1688.

<sup>25)</sup> AVS, Senato secreta, Dalmatia, Prov. gen. dell'armi, filza 120, Đ. Korner sa Hvara 12. IV 1689.

<sup>26)</sup> IAK, UPM VII, 55 (27. V 1689).

<sup>27)</sup> IAK, UPM VII, 56, Filip Adami sa Carina vanrednom providuru u Kotoru 31. V 1689; isto, 46 (3. V 1689), 59—60 (saslušanje hajduka 16. maja o pljački izvršenoj nad trgovcima iz Foče 12. maja 1689), 67 (22. V 1689).

<sup>28)</sup> Isto, 102, iz Herceg-Novog vanrednom providuru Kotora, 30. IV 1689.

<sup>29)</sup> Isto, 308, iskaz stražara Đurića, sina Milutina Pandurice 25. IV 1689.

<sup>30)</sup> S. Ljubić, *O odnošajih među Republikom Mletačkom i Dubrovnikom*, Rad JAZU 54, Zagreb 1880, 78.



stavnik u Dubrovniku držao je da Mlečani ne mogu ni pomisliti da pomenute oblasti napadnu. Krajem avgusta, on je uložio protest providuru Dalmacije zbog hajdučkih upada; providur je odgovorio da se u Trebinju i Popovom polju većinom nalazi muslimanski živalj koji je neprijatelj svete lige i zato uznemirava duždeve podanike u susedstvu.<sup>31)</sup>

Početak jula, Turci iz Trebinja spremali su se da napadnu položaje u Zubcima. Tu je bilo zadržano 100 mletačkih ljudi a sutradan im se pridružilo još 230 sa pozicije Pandurice. Kada su Trebinjci saznali da su Zubci posednuti trupama, povukli su se. Prilikom svog povratka, Trebinjci su primetili jednu poslatu četvu, ali je ova uspela da se odbrani, kako pešacima tako i konjanicima. Čuvši da su mletačke trupe iz Herceg-Novog prispele u Zubce, Turci su pretpostavljali da te trupe treba da napadnu Trebinje.<sup>32)</sup>

Tokom avgusta, jedan odred Turaka iz Trebinja je neko vreme proveo u zasedi prema Zubcima, očekujući da sa tog utvrđenog položaja ispadnu hajduci, u poteri za plenom<sup>33)</sup> Iz Perasta je u Trebinje i Popovo upućen jedan kaluder da deluje na tamošnje hrišćansko stanovništvo.<sup>34)</sup> Da bi se predupredila turska akcija prema Banjanima i Grahovu, iz jedne hajdučke stanice u južnoj Hercegovini otišlo je 50 hajduka u Trebinje, gde su ulazili u usamljene domove; kad su to Muslimani saznali, pošli su u gonjenje obijača, pa su ovi morali da ostave sav plen, vodeći za sobom samo jednu devojčicu.<sup>35)</sup>

Oktobra 1689. godine, Mlečani su slomili odbranu Trebinja, koristeći se u velikoj meri naletom boraca iz hercegovačkih plemena. Trebinje, međutim, nije dugo ostalo u mletačkim rukama.<sup>36)</sup> Napad je isplanirao sam generalni providur Dalmacije, Molina. Sa 1.200 plaćenih vojnika, među kojima su se nalazili i kotorska posada i Grbljani, providur se spustio u trebinjsko polje. Pet stotina Turaka brzo je bilo potisnuto na desnu obalu Trebišnjice. Levo od obala reke sedam kula je uništeno a u tri osvojene smeštena je posada od 200 najamnika i 400 boraca sa hercegovačke i bokeljske teritorije. Preko Trebišnjice Turci su držali manastir i dve kule. Kad je trebalo uložiti novi napor da bi se osvojio trebinjski grad, mletačka vojska je posustala. Hercegovački paša, svestan da mora proterati neprijatelja ispred Trebinja, sakupio je veliku vojsku i napao Mlečane. Dva dana i dve noći turski topovi su tukli pomenute tri kule koje su držali Mlečani. Opsađeni su prihvatili turske uslove da pod oružjem napuste kule. U borbama oko Trebinja Mlečani su imali 50 mrtvih i toliko ranjenih, dok je protivna strana, prema mletačkim procenama, izgubila 400—500, što poginulih što ranjenih. Napad

<sup>31)</sup> G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 352—3. — O odnosu Mlečana prema planovima carevaca u Hercegovini vidi: J. Tomić, *Deset godina*, 125.

<sup>32)</sup> IAK, UPM VII, 186—7, iskaz Ivana Burovića u Herceg-Novom 11. VII 1689.

<sup>33)</sup> Isto, 339, iskaz kneza Dragutina Đurđevića, zapovednika položaja u Zubcima; isto, 455 od 28. V 1689. (12. VIII 1689).

<sup>34)</sup> IAK, UPM VII, 481, Tripun Štukanović vanrednom providuru, iz Perasta 9. VIII 1689.

<sup>35)</sup> Isto, 495, Đ. Donado, 4. VIII 1689.

<sup>36)</sup> Isto, 2; S. Mijušković, *Pleme*, 10. — Nekako u isto vreme ubijena su tri hajduka iz okoline Novog u dubrovačkom selu Bjelotinama (HAD, ASMM XVII s, sv. 66, n° 2053/4).



na Trebinje u vreme kad su Turci imali skromne snage za odbranu, loše je izveden, te je predstavljao običnu pustolovinu. Tako je Mletačka Republika propustila šansu da zauzimanjem Trebinja onemogući austro-dubrovačku politiku u Hercegovini.<sup>37)</sup>

Sredinom decembra, Sinjorija je skrenula pažnju generalnom providuru Dalmacije da je turski garnizon u Trebinju neznatan, jer je preko Trebišnjice brojao svega 50 boraca. Zbog toga mu je stavljano u zadatak da uništi te straže, kako bi Republika došla u posed južne Hercegovine.<sup>38)</sup>

I pored vrlo snažnog pritiska iz Carine i Zubaca, Mlečani od osvojenja Herceg-Novog do kraja 1689. godine nisu uspeali da prošire svoju vlast na oblasti južne Hercegovine. Tu se narod, naročito pravoslavni, digao na oružje, ali ipak nije pokazao onu čvrstinu i upornost kao plemena u istočnoj Hercegovini. Katolički živalj u Popovu pa i Trebinju bio je dosta pasivan, pometen agitacijom austrijskih poruka protiv hajdučkih pljački i zbog austro-mletačke surevnjivosti.

### III Snažno odmeravanje snaga u trebinjskom kraju tokom 1690. godine

Početkom 1690. godine Turci u hercegovačkim krajevima koji su graničili sa mletačkim osvojenim zemljištem ne samo što su držali naoružane snage nego su se nalazili u pokretu, posebno kad je reč o prelazima na brdskom terenu. Trebinjski aga Džin Ali (Zinolia) bio je izabran za hercegovačkog pašu, te je otišao u Mostar kako bi se pobrinuo za sakupljanje ljudi.<sup>1)</sup> Jedan konfident je prve sedmice marta dojavio Mlečanima u Boki da je i u samom Trebinju sakupljeno 1.300 ljudi pod 24 zastave i da im je bio zadatak da posednu prostor preko reke. Oni su se odmah počeli raspoređivati po susednim selima — u Janjevu njih 30, u Volujaku 40, u Potama 30 i u još četiri naselja njih 95; iz Dubrovnika im je stalno pristizala pomoć u hrani, naročito kukuruz i ječam; u manastiru i u nekim drugim utvrđenim mestima nalazio se paša sa znatnim snagama; tu se nalazio i jedan zid od suhomeđine sa palisadom i jarak širok pet stopa; zbog izbora bega za hercegovačkog pašu, zapovedništvo nad odbranom bilo je predato Govedaroviću; mada je garnizon bio mnogobrojan i snabdeven, njegovi pripadnici su stalno strepeli a noći su im se pretvarale u bdenja.<sup>2)</sup>

Taj poverenik javio je 15. marta da su Turci izvršili prepad na mletačke položaje kod trupa Nonkovića, da su oteli 50 goveda i 300 glava sitne stoke, da su sproveli četiri pastira, da su dva borca na mletačkoj predstraži poginula no i da su Turci imali 30 ranjenih.<sup>3)</sup> To je

<sup>37)</sup> G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 353.

<sup>38)</sup> A—SANU, Perazićevi ispisi, n° 9295/86, Venecija 15. VII 1689.

<sup>1)</sup> ASV, Prov. da terra e da mar, filza 669, kotorski vanredni providur P. Donado 18. II 1689. m.v.

<sup>2)</sup> A—SANU, Perazićevi ispisi, n° 9295/91 od 1. III 1690.

<sup>3)</sup> Arhiv Herceg-Novog, PUMA, sv. VII, n° 589, Novi 20, III 1690. — Konfident je Marinović (Isto).



izazvalo neke hajduke iz Grahova da siđu u mesto Glavska. Na to su i Dubrovčani pojačali snabdevanje Trebinja.<sup>4)</sup>

Prve dekade maja, hercegovački paša se nalazio u Trebinju sa dosta ljudstva i podstican od Dubrovčana da preduzme napad na mletačke položaje na Carinama (gde je zapovedao Filip Adami). Nastup se očekivao devetog noću, pa je na pozicije trebalo uputiti Peraštane sa dve galeote da učvrste odbranu.<sup>5)</sup> Obrt situacije dogodio se tokom maja na drugoj strani — pobedom Nikšića nad Turcima, što je imalo pozitivnog odraza. Hajduci iz Herceg-Novog i panduri iz Zubaca (koji su prešli u mletačku službu) uzeli su na nišan saobraćajnice za Trebinje i Popovo, pleneći životne namirnice i drugu robu. U tim akcijama zarobljen je starešina turskih pandura Miloš, brat poznatog kneza Popova, Vojina, koji je bio neprijateljski raspoložen prema Mlečanima. Istoga meseca kotarski providur P. Duodo pokrenuo je pohod na Ljubomir.<sup>6)</sup>

Interniranjem pomenutog Miloša, Mlečani su uticali na njegovog brata Vojina Bojkovića. Knez je poslao jednog kaluđera u Split na pregovore sa generalnim providurom Molinom, obećavši da će knez trebinjskog kraja primiti mletačko podanstvo, ako mu se najpre oslobodi brat. Molina je obećao knezu da će ga unaprediti u serdara kad mletačka vojska zauzme Popovo polje, sa stalnom platom koja će biti izdavana i Miroslavu Miholjčeviću i Vuku Vitkoviću, trebinjskim knezovima. Oslobođenje Miloša ostavljeno je za kasnije, jer pomenuti knezovi nisu mogli doći u Split, te su samo dali izjavu o stupanju u podanstvo.<sup>7)</sup>

Da bi Trebinjce i stanovnike Popova polja uverili u svoju odlučnost, Mlečani su povelili niz akcija u južnoj i istočnoj Hercegovini. U toku noći, 14—15. juna, napadnuta su iz Zubaca tri trebinjska sela (Privorce, Popi, Poljice). Spaljene su četiri kule i mnoge kuće, zarobljeno je dosta Vlaha i 21 Musliman odnosno Muslimanka. Na mletačkoj strani, jedan je poginuo a četiri su bila ranjena, a na turskoj su gubici bili nešto veći, računajući tu i jednog barjaktara. Trebinjski kraj je posle toga bio pod pritiskom agitacija koje je organizovao jedan kaluđer.<sup>8)</sup> Primenili su tursku akindžijsku taktiku sa pustošenjem turske teritorije, kako bi Turke lišili hrane. Kao što su nešto pre toga pljačkanjem Ljubomira učinili da se glad i nevolja javila u Trebinju, tako sa napadom grahovskog gubernadura Nikole Rico-a sa 400 teritorijalaca na sela Dabar i Fatnicu hteli da iznure ne samo Trebinje nego i Gacko. Potom je usledio glavni udar na Trebinje. Njega je izveo vanredni kotarski providur Duodo sa 1800 Bokelja i sa nešto najamnika, dolazeći sa Grahova. Tabor je podignut u Zubcima, a dva odeljenja su poslata prema Trebinju. Napad je tako programiran da bi se hrišćanskim porodicama u varoši omogućilo da se prebace na mletačko područje. Jedan odred od 400 ljudi, zauzimajući most na Trebišnjici, obezbedio je prelaz življa pet sela i njihovo naseljavanje u polju Zubaca. Potom je most uništen

<sup>4)</sup> A-HN, PUMA, VII, 587—7', Lorenzo Kontarini iz Novog 27. III 1690.

<sup>5)</sup> Isto, 506, L. Kontarini iz Novog, 9. V 1690.

<sup>6)</sup> ASV, Prov. da terra e da mar, filza 669, Kotor, 31. V 1690.

<sup>7)</sup> G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 371—2.

<sup>8)</sup> A-HN, PUMA, VII, 127 (L. Kontarini iz Novog, 15. VI 1690), 114 (Isto, 19. VI 1690).



kao i nekoliko kula i sela u okolini. Celo trebinjsko polje bilo je raseljeno i opustošeno, tako da su s desne strane Trebišnjice ostale samo dve kule i manastir. Time je raseljena i zemlja oko tvrđave Klobuka.<sup>9)</sup>

Prema jednom detaljnom mletačkom izveštaju, pobeda je zadržana 5. jula. Mletačka vojska nastupala je od Ljubomira. U isto vreme pritisnuti su bili hrišćani koji su se još držali Turaka u Hrupjeli, Podglivlju, Gorici i Zasadu, kako bi se izjasnili za Republiku. Providur Rico je u isto vreme sa 400 boraca napredovao prema Dabru i Fatnici (između Trebinja i Gacka). Turci su Riciju pružili otpor 29. juna izjutra. U okršaju je ubijeno dosta turskih boraca i zaplenjeno je dosta stoke. Iz Trebinja i Gacka pristigla je turska vojska u pomoć. Tek 1. jula izašao je Duodo iz Risna u pravcu Grahova. Sledećeg dana u Grahovu su se iskupila i druga odeljenja, nešto konjice i branioци Herceg-Novog. Trećeg jula, Kristifor Zmajević je sa 300 Peraštana i pripadnika seljačke milicije dobio zadatak da sakupi hrišćanske porodice u Ljubomiru da se izjasne za pokornost duždu. Odred je obišao sela Zagoru, Pljeske i Durane, da bi se potom uputio ka Trebinju. U međuvremenu je Duodo nastupio sa hercegnovskom milicijom ka trebinjskom mostu, koji je 4. jula zauzet. Jedno odeljenje je ostavljeno u zauzetom Trebinju, a glavnina se povukla na noćenje u Zubce, idući preko Čičeva, jer su se u ravnici oko toga sela još držali Turci. Prešavši ponovo preko mosta, izvršen je napad na turske pozicije s obe strane Trebišnjice. Zauzeta je jedna turska pandurica, svladani rovovi, kule i kuće koje su štatile most. Tu je srčano raspršeno 500 Turaka. U osam časova boj je već bio rešen. Potom su opljeni hrišćani koji su se još držali svojih gospodara i oterani su u Zubce, gde su naseljeni. Napuštena su sela Nesvijeli, Gorica, Hrupjela pa i Zasad, gde su se nalazile dve kule trebinjskog bega. Popaljeno je i sve žito u poljima koje se nalazilo preko reke. Predati su plamenu pomnutih pet sela sa kućama i kulama koje su mogle primiti 500 boraca. Na hrišćanskoj strani u akciji je samo jedan poginuo a 5—6 su bili lakše ranjeni, dok je gubitaka među Turcima bilo više: među poginulim nalazio se i kapetan, koji je po rangui bio druga ličnost u Trebinju a ranjenih je bilo vrlo mnogo. Po povratku u Zubce, providur Duodo je između 350 novih podanika podelio 500 glava krupne i sitne stoke, dok su 1.500 drugih grla zadržani kao ratni plen, da bi bio podeljen među hajduke.<sup>10)</sup>

Dubrovačke vlasti su se i u leto 1690. godine revnosno zanimale prilikama u susednom Trebinju. U drugoj polovini jula poslale su jednog obaveštajca Konavljanina s nekim vojnikom u Trebinje, no ovi su bili uhvaćeni od hajduka iznad dubrovačkog sela Poljice. Konavljanin je na saslušanju izjavio da smatra da se u Trebinju nalazio hercegovački paša sa 1.000 vojnika. Paši je upućeno pismo, a u trebinjskim selima dubrovački plemići su imali svog dopisnika (Prodan Magazinović). Busiju kod Poljica postavio je hajdučki harambaša Savo Anđelić.<sup>11)</sup>

Trebinje je naročito u leto 1690. godine zadesila još jedna nedaća. Bila je to kuga, koja se još krajem marta pokazala u jednom susednom

<sup>9)</sup> G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 370—1.

<sup>10)</sup> A-SANU, Perazićevi ispisi, n° 9295/95, P. Duodo, Kotor 10. VII 1690.

<sup>11)</sup> A-HV, PUMA, VII, 38—8', Novi 24. VII 1690.



selu a bila je prenesena iz Dabra. Krajem avgusta umiralo je oko 14 osoba dnevno; umro je i begov sin i neki vojnici. Do tog vremena u ce- loj Hercegovini umrlo je od zaraza oko 3.000 lica. Prvih dana septem- bra šira begova porodica već je zabeležila osam žrtava. Ovih je bilo i u trebinjskim selima Mostaći, Poljice i drugim, tako da je iz sanitarnih razloga utvrđena mletačka pandurica na tom pravcu. Ljudi su izlazili iz naselja te su prebivali u daščarama pored reke. Krajem novembra stradali su i neki Vlasi, ali je epidemija poglavito kosila među Musli- manima. Oboljenje se tada javilo i u kući bega u Ljubomiru, u kome je inače umrlo od kuge oko 170 žitelja.<sup>12)</sup>

Krajem avgusta, po naređenju generalnog dalmatinskog providura bio je zatvoren prolaz koji je sa dubrovačke teritorije vodio za Tre- binje. Održavanje blokade u selu Bjelotini i patroliranje po drumu od tog sela do Trebinja palo je u deo Zubcima.<sup>13)</sup>

Konavljani su takođe bili delom pod uticajem pokreta hrišćanske vojske preko granice, mada su sami stradali od hajdučkih uljeza. Po- slednjih dana jula 1690. pokrenut je proces protiv nekih Konavljana, zatvorenih zbog veze sa hajducima koji su se javili na Republikinim me- đama. Sredinom decembra, dvojica kancelara su izveli pretres po seo- skim kućama, kako bi se pronašlo sve ono što su imala trojica hajdu- ka, inače Vlasi hercegovačkog područja, ubijeni 1689. godine u Bjelo- tinama. U isto vreme, nekolicina Konavljana žalila se da su im hajduci i panduri, Vlasi iz Herceg-Novog, otimali imovinu. U poslednjoj dekadi novembra istraga je po nekim selima vođena da se ustanovi da li je ko od dubrovačkih podanika sudelovao u pohari karavana koji je išao u Tursku, natovaren solju iz Stona.<sup>14)</sup>

Ono što je Mlečane u saradnji sa Hercegovcima moglo da zabrine, bila je njihova nedisciplina. Jedan Trebinjac, na primer, zatvoren je kao vojni begunac, ali je na zahtev Trebinjaca pušten, pošto je odležao kaz- nu.<sup>15)</sup> Bilo je nepovoljnih priča o nastupu na vojnu službu seljaka iz Zubaca, no oni su se ipak na vreme (oko 1. novembra) javili; najavljen je broj od 187, a stupilo je na dužnost 162.<sup>16)</sup> Zatvaranje Carina (aprila 1690), što je trebalo da omete dubrovački promet, u stvari je pogodilo hajduke, koji su dobijali plate. Bez redovnih plata, u uslovima skupoće, borci iz redova hajduka su se dosta ohladili.<sup>17)</sup>

Hajduci u mletačkoj službi bili su zainteresovani da dolaze u Du- brovnik. Preko njih je, svakako, kuga iz trebinjskog kraja januara 1691. prenesena u grad pod Srđem<sup>18)</sup> Još i meseca marta 1691. dubrovačka vla-

<sup>12)</sup> Isto, 587—7' (L. Kontarini, Novi 27. III 1690), 51—1' (Ivan Burović, Zupci 26. VIII 1690), 453 (29. XI 1690, obaveštenje harambaše Save Anđelića), 624—4' (L. Kontarini, Novi 3. IX 1690). — Vidi i: J. Radonić, *Dubrovačka akta*, IV—2, 19—20, 29.

<sup>13)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 669, P. Duodo, iz Kotora 1. IX 1690.

<sup>14)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 66, n° 2051/1, 8, 5, 12.

<sup>15)</sup> IAK, UPM IX, 6' (30. IX 1690).

<sup>16)</sup> Isto, X, 465 (2. XI 1690, kotorski providur Erico guvernaduru Bući).

<sup>17)</sup> G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 374.

<sup>18)</sup> Đ. Orlić, *Dubrovačke vijesti o epidemijama u Bosni i Hercegovini u XVII vijeku*, Naučno društvo BiH, Građa, knj. II, Sarajevo 1956, 63.



da se žalila na hajduke da šire zarazu po dubrovačkom području, jer se iz Carina i sa drugih predstraža nalaze u stalnoj trgovačkoj vezi sa Vlasima u Trebinju, gdje je zaraza i dalje vladala.<sup>19)</sup>

#### IV *Hajdučko oživljavanje akcije u južnoj Hercegovini u doba stagnacije pokreta u Hercegovini 1691—93. godine pre svega zbog prisustva mletačkih neprijatelja Dubrovčana*

Početak leta 1691. godine aktivnost mletačke vojske iscrpljivala se u napadu i pustošenju Ljubomira. Grahovljani su vanrednom providuru pisali: »da nije Ljubomira ne bi bilo ni Trebinja«, što je upućivalo na to da su Grahovljani očekivali da će se poduhvat proširiti i na osvajanje Klobuka i Trebinja. Do toga, međutim, nije došlo, nego su samo mnoge hrišćanske porodice napustile te oblasti Hercegovine i naselile se na mletačkom području. Početkom novembra, po naređenju providura Nikola Erica, zapaljena su dva sela u okolini Trebinja.<sup>1)</sup>

U proleće sledeće (1692) godine, Mlečani su pomišljali na trajno zauzimanje Trebinja i Popova. Vanredni providur Kotora, Erico uspostavio je veze sa harambašom svih hrišćana u Popovu, Prodanom Magazinovićem i sa knezom Milošem Vujinovićem, jednim od prvih trebinjskih starešina. Oni su prihvatili da u mletačko okrilje prevedu hrišćane Ljubomira, Popova i Trebinja, uz uslov da njih dvojica primaju plate i da mogu obrazovati četvu. Predlog je u Veneciji bio prihvaćen, pa su popovski i trebinjski hrišćanski prvaci pristupili pripremama.<sup>2)</sup> Stvar je, na žalost, završena samo time što je knez Miloš sa deset ljudi prebegao Mlečanima.<sup>3)</sup>

Popratna pojava mletačke inicijative prema Trebinju i Popovu bila je pljačka hajduka iz Zubaca na račun Dubrovčana. Početkom juna, prilikom neke goroseče, oteto je 15 magaraca. Dubrovčani su pozvali Turke čiji su panduri nadjačali 60 hajduka. Takav odnos nije nimalo smetao Popovljanima da u novoosvojenim mestima svoga područja dadu ispašu u zakup dubrovačkim selima Dubi, Strapči, Jasenici i Broknici.<sup>4)</sup>

U leto 1692. godine, Mlečani su, na zahtev hercegovačkih glavara, dozvolili nekolikim jačim hajdučkim jedinicama da se upute prema Trebinju i drugim mestima. Knez Miloš Vujinović napao je sa svojom družinom, na primer, Žarkovo.<sup>5)</sup> Tada se na udaru hajdučkog pokreta našlo i Popovo. Njegovi knezovi ponovo su se obratili providuru Ericu, tražeći da se hajduci ne šalju u njihova sela da pljačkaju; žalili su se što su se našli između dve vatre, — Turaka i hajduka, obećavajući da će

<sup>19)</sup> J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, knj. IV, sv. 2, Beograd 1942, 99.

<sup>1)</sup> J. Tomić, *Crna Gora u vreme Morejskog rata*, Beograd, 171 i 336.

<sup>2)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 670, Kotor 10. VII 1692; G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 376.

<sup>3)</sup> P. Šerović, *Nekoliko mletačkih dokumenata*, Istorijski zapisi XVII, 311. — Porodicama trebinjskih hrišćana koji su se sklonili na mletačko područje trebalo je dati zemlju u predelu Herceg-Novog (IAK, UPM, XII, 277').

<sup>4)</sup> IAK, UPM XII, 430 (9. i 10. VI 1692), 413 (novembra 1692).

<sup>5)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 670, Kotor 10. VIII 1692.



postati Principovi kad hrišćanska vojska zauzme Bosnu; ipak, odbili su da napuste rodnu grudu. Za primanje mletačkog podanstva tražili su one privilegije koje su uživali Grbljani i Paštrovići. Osnovno je bilo izbeći hajdučke zalete.<sup>6)</sup>

U susjedstvu Popova generalni providur Đ. Kornaro je pridobio Neretvu. Turci su pobjegli iz Kleka. Dubrovčani su odmah pustili svoja stada u te krajeve. Pošto nisu hteli plaćati travarinu, zapovednik Nonković je po Molinovoj zapovesti uzaptio njihova stada. Sinjorija je taj postupak odobrila i nastojala je da onemogućí otvaranje skele u dubrovačkom Slanom. Dubrovčani su stalno netačno obavještavali Turke da će se otvoriti put za Carine. Držali su se Turaka već i zato što su hajduci uništavali njihovu trgovinu, na primer, oteji su im neku so i uhvatili izaslanika, koji je preko mletačkog zemljišta hteo krenuti za Trebinje. Dubrovčani su čak nagovorili Turke da se povuku sa pozicija Carine, ali su oružjem dočekali mletačkog zapovednika Burovića. Turcima su na Carini dovlačili hleb iz svojih pekara i omogućavali da se snabdevaju u njihovom gradu, ali su Mlečanima odmah predložili da zaključe sporazum radi korišćenja pašnjaka oko Carine. Posle su Turke pozvali da napadnu na Carine i bili su mnogo neraspoloženi što napad nije uspeo.<sup>7)</sup>

Ove mletačke tvrdnje nisu bile sasvim na mestu. U jesen 1692. godine 600 ljudi iz Herceg-Novog, sa Carina i sa Zubaca upalo je u trebinjsko polje, no zbog nabujale Trebišnjice nisu mogli preći ponornicu. Turci su zapazili nastalu prazninu u mletačkoj odbrani, pa su kod Carina pošli u protivnapad. Dva turska odreda našli su se ispred Carina, 20. oktobra i napali su na Uskoplje. Nisu imali sreće, jer su se posle četvorosatnog napada morali povući, izgubivši 17 ljudi.<sup>8)</sup>

Takav ishod ponukao je nadintendanta Ivana Burovića da upadne u Popovo (31. oktobra). Uništene su dve pandurske postaje (širom polja) i zapaljena su dva ispražnjena sela, a povedeno je dosta sitne stoke. Opsada kule kod sela Orahova ostala je bez efekta. Kolona se nije vratila putem kojim je došla, nego je izbila preko dubrovačke teritorije kod Slanog na more.<sup>9)</sup> Burović nije uspeo da pomoću hajduka pridobije hrišćane Popova (većinom katolike), ali nije u tome uspeo zbog dubrovačkih prstiju. Dubrovčani su mu se žalili, da su im hajduci pri vraćanju popalili i opljačkali sva naselja kroz koja su prošli; Burović je, nasuprot, tvrdio da su poharane samo dve kuće, tj. onih dvaju Dubrovčana koji su se nalazili u popovljanskoj kuli.<sup>10)</sup> Napad na Popovo u stvari ne bi uspeo već zato što se još u prvoj polovini oktobra hercegovački paša

<sup>6)</sup> Isto, pismo od 31. VIII 1692, u prilogu; G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 377.

<sup>7)</sup> Rad JAZU 54, 99, 100—2; J. Radonić, *Dubrovačka akta IV—2*, 203—4 (18, 20. i 26. IX 1692), 214 (3. XI 1692), 218 (6. XI 1692), 219.

<sup>8)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 671, Kotor 6. XI 1692, pismo F. Adamija i pukovnika Salamonića sa Carina od 20. X u prilogu.

<sup>9)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 671, Burovićev izveštaj 3. XI 1692, prilog II/n°6 i prilog VI/n°36, Burovićev izveštaj posle akcije od 6. XI 1692; G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 379.

<sup>10)</sup> Rad JAZU 54, 101; J. Radonić, *Dubrovačka akta IV—2*, 218—9.



nalazio s vojskom u Gabeli.<sup>11)</sup> Uostalom, kotorski vanredni providur u izveštaju 7. novembra referisao je kako je pokret Burovića bio neko-ristan, i to ne samo zbog nadošle vode nego i zbog promene u držanju onih hrišćana Popova i Trebinja koji su pozivali Mlečane, ali koji su se umirili pred pokretima Sulejman-paše.<sup>12)</sup>

Dok se udarna grupa iz Slanog nije vratila morem u Herceg-Novi pa i sledećih dana, kuga koja je stalno harala u pojasu pored dubrovačke granice i dublje u Hercegovini, omogućavala je laku odbranu mletačkih pozicija.<sup>13)</sup> Jedna pojedinost pokazuje da su Dubrovčani mogli imati uticaja na susedna hercegovačka sela. Mletačke vlasti su na novoosvojenoj teritoriji u ime represalija oduzimale stoku Dubrovčana datu seljacima izvan svog područja na ispašu. Da se to ne bi sprovelo, neka sela ponudila su kontribuciju, s tim da se pomenuta stoka drži samo u planini. Ta ista sela plaćala su sličnu dažbinu i Turcima, i to u iznosu od 37 i po reala.<sup>14)</sup>

Za pljačke koje su trpeli od hajduka Dubrovčani su znali da se oduže. Po nalogu dvojice plemića, zapovednika na granici, grupa od 12 ljudi poslata je do Trebinja, da tu trojica budu na vezi sa Redžepom Šehićem a da ostali ubiju hajduka Savu Miletinog; grupu je predvodio Marko Laušin zvani Šmucalo, a ubistvo su počinila njih trojica.<sup>15)</sup>

Turci iz Trebinja počeli su sa mobilizacionim pripremama već januara 1693. godine. Pre nego što je trebinjski beg otišao iz mesta, naredio je da svi obveznici nabave dva para opanaka i hrane za 15 dana. Novi beg se potom pojavio, ne dovodeći sobom novo ljudstvo sa strane. Dubrovčani su bili na vezi sa trebinjskim begom, kome su obećali da će izraditi sticanje misirskog pašaluka, i da će doći 8.000 Arbanasa i 50.000 Arapa. Beg je nagovestio da će u tom slučaju očistiti Hercegovinu ili će hrišćane pretvoriti u roblje, na čemu je radio ranije beg Džin Ali.<sup>16)</sup> Sredinom februara, trebinjski beg uputio je dubrovačkoj vladi svedočanstva (»arz«) o praktikovanom neprijateljstvu protiv dubrovačke države od strane mletačke milicije.<sup>17)</sup>

U prvoj polovini aprila 1693. harambaše iz Herceg-Novog, Zubaca i sa Carina preduzeli su po višoj naredbi novi prodor u Popovo. Pre ofanzive, dubrovački trgovci, naročito dva brata Đuričića, dovukli su braniocima Popova znatnu količinu pirinča, soli i pšenice. Skupili su hrišćane oko jedne kule i odatle su se s oružjem u rukama borili protiv hajdučke vojske pod mletačkim zapovedništvom. Pred ovom kulom trojica hrišćana su poginula a mnogi su bili ranjeni. Dubrovčani su naročito bili osetljivi prema hajducima u Carinama.<sup>18)</sup> Pred sâm nastup hajduč-

<sup>11)</sup> ASV, Senato, Prod. da terra e da mar, filza 671, prilog VIII uz n°35 (pismo primljeno 14. X 1692).

<sup>12)</sup> Isto, n°36, N. Erico, Kotor 7. XI 1692.

<sup>13)</sup> Isto, n°36a, N. Erico duždu, iz Kotora 9. XI 1692.

<sup>14)</sup> Isto, n°37, N. Erico, iz Kotora 2. XII 1692.

<sup>15)</sup> Isto, prilog V uz n°40, F. Adami N. Ericu 14. XII 1692.

<sup>16)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 671, prilog uz akt br. 42, prevod sa ćirilickog pisma Save Anđelića kotorskom vanrednom providuru od 6. II 1693.

<sup>17)</sup> J. Radonić, *Dubrovačka akta* IV—2, 243, 257 (arz trebinjskog bega kod dubrovačkog predstavnika u Carigradu), 277.

<sup>18)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 671, n°45, N. Erico 14. IV 1693.



kih kolona, mnogi su otišli u dubrovačko Slano a Turci sa svojim porodicama preko Trebišnjice. Naglo nastupajući, hajduci su uspeli da u Orahovom Dolu zaplene a potom zapale namirnice koje su Dubrovčani dovukli na ime pomoći. Pored kuće u kojoj se hrana nalazila, dizala se kula u koju su se zaklonili različiti Dubrovčani pa i jedan od Đurovića iz Slanog. Pored pomenute trojice, pod tom kulom našao je smrt i harambaša Jovo Cvjetašinović a šestorica su ranjeni. Prilikom pohoda, hajdučka vojska je spalila mnogo sela, savladala je otpor Pandurice u kojoj se nalazilo 40 Turaka i nanesena je šteta knezu koji se povezao sa Dubrovčanima. Pritisak je uvećan kad je pridošla pomoć sa meteriza iz Carina. Pri nastupu i vraćanju pohodnih trupa, Dubrovčani su se trudili da ometaju prolaz. Kod dubrovačkog sela Mrcina ubili su 11 narodnih vojnika sa Carina i uopšte mletačkog područja. Pored toga, pomogli su Turcima kad su ovi nastupali protiv mletačkih trupa na zubačkoj ravnini.<sup>19)</sup>

Protivudar na Zubce izveli su paša Redžep Šehić i Hasanaga Vuisić iz Ljubinja, pošto su prethodno trebinjski Turci svoje porodice prebacili u Ljubinje i Stolac. Pre ulaska u borbu, ljudi su bili izmireni platomama. U ravnici nastupilo je sto konjanika i oni su uspeli da ugrabe nešto stoke. Potom je nastupilo oko 300 turskih pešaka. Zubački hajduci bili su brojno mnogo slabiji. Pucnjem iz topa signalizirana je opasnost, ali se ljudi nisu koncentrisali, nego su se raspršili sve do trebinjskog polja, a neki su se brinuli da sklone stoku. U tom darmaru ubijeno je 7 a zarobljeno 7 boraca na mletačkoj hajdučkoj strani. Među trebinjskim hrišćanima koji su bili akreditovani od Turaka, isticala su se braća Vitorovići, koji su mnogo pomagali Turcima u Trebinju i bili su na vezi sa Dubrovčanima. Harambaše su se trudile da najpre ove ubiju. Drugi su mnogo stradali kad su u mletačkom protivnastupu bili gonjeni pa su se sklonili u jednoj kuli koja je bila porušena. U tom pohodu, Trebinjcima su se priključili i Popovljani i Ljubinjci a možda je bilo i onih iz Ljubomira, i to zato što su hajduci svima njima svojim zasedama ugrozili promet dobara.<sup>20)</sup>

Pre pohoda, prvih dana aprila i turske protivnavale, kotorski vanredni providur je hvatao vezu sa starešinama trebinjskih hrišćana pisanim putem. Knezovi Trebinja, Ljubomira i Pljesaka uputili su odgovor Ericu na njegova pisma od 2. februara 1693. Izrazili su mišljenje da bi kod Mlečana imali bolje regule, te su želju za slobodom shvatali kao prelaz pod duždevu vlast. Smatrali su da Mlečani treba da im upute pasoše kojim bi se lako kretali a ne bi mogli biti zarobljeni, bilo na drumu, u kući pa ni u borbi, niti bi moglo biti učinjeno kakvo zlo njihovoj stoci i robi. Tražili su jedan takav pasoš i za 200 konja kojim bi preneli vosak iz Mostara u Slano. Oni su u naseljima grupisani po 10—20, ali ih je ipak bilo oko 400 kuća sa 600 ljudi sposobnih za oružje. Knezovi bi zadržali postojeći položaj. Tako bi se mogli privući i hrišćani Ljubinja i Dabra. Žalili su se kako su Turci za vreme zime koja se

<sup>19)</sup> Isto, izveštaj harambaše iz Novog, Carine i Zubaca 22. IV 1693.

<sup>20)</sup> Isto, prilog I i II dok. br. 46 (24. IV 1693), Kuveljić Ericu od 18. IV 1693. i saslušanje vojvode Save Anđelića iz Zubaca od 9. IV 1693.



završavala mnoge pogubili u Popovu. Naročito su bili krvoločni njihovi konjanici po drumovima jer su svakako čuli da je prispeo sa mletačke strane vojvoda Duka Jakšić, te su hteli da spreče tajno okupljanje i prenošenje poruka. Odgovor su potpisali: Vuko Vitrović, knez Trebinja; Duka Araršević (?) i Simo Nikolić, knezovi Zagorja; Milija Zotović, knez Ljubomira, Ivan Stjepanović, knez Oburam (?) i Niko Jokanović, knez Strebihova (?). Odgovor je napisan na sastanku knezova koji je održan u Ljubomiru.<sup>21)</sup>

Nove poruke poslao je kotorski providur starešinama Ljubomira, Popova, Trebinja, Zagorja i Pljesaka 30. aprila, kad je Prodan Magazinović odlazio svojoj kući u Trebinje. Prodan se sastao sa Jovom Nikolinim, bratom kneza Sime iz Zagorja, Savom Vasiljevićem, trebinjskim vojvodom i Bajom Petrovim, takođe starešinom u Trebinju. Oni su u ime svih drugih starešina, koji nisu došli na sastanak da ne bi bili otkriveni, izjavili da su spremni da stupe pod mletačku vlast, ako se obrazuju dva korpusa ljudi (jedan u Trebinju, drugi u Ljubomiru), kojima bi bio cilj odbrana od Turaka. U slučaju nastavka operacija, knezovi su izrazili želju da vide u Neretvi nekoliko fusta, koje bi mogle da uplove, s obzirom da bi se još neko vreme održavala visoka voda. Starešine bi trebalo da dobiju zemlje i to u susedstvu Herceg-Novog, gde bi bili sigurni od turskih upada. I kuće koje bi dobili služile bi za njihovo izdržavanje. Za neko vreme trebalo bi da budu oslobođeni zemljišnih dažbina i carinskog plaćanja. Njihove povlastice trebalo bi da budu slične privilegijama Peraštana. Postojeći kapetani zadržali bi se nad odeljenjima od 25 do 30 ljudi. Ovakav odgovor uglavili su knez Vučko Vitrović, pop Mario Ivović i još trojica uglednika iz Trebinja; iz Popova knezovi Mirosav i Jovan Knezović; iz Ljubomira knezovi Milija Zotović i Vujat Petrović, vojvode Petar Grujić i Marko Barbakanović i još jedan; iz Zagorja Duko Ačačević (?) i vojvoda Simo Nikolić; iz Pljesaka ili Đurana knez Ivan Stjepanović i vojvoda Vojin Dučić i iz sela Trjeb-ljaka knez Milija Jovanović i vojvoda Niko Jokanović. Na to su pristali i drugi, ali Magazinović nije znao imena njihovih starešina.<sup>22)</sup>

U drugoj polovini juna, u jednom manjem naletu spaljena je turska kula u trebinjskom selu Gomiljanima a potom i neka sela kod Ljubomira. Sprovedeno je 49 ljudi s njihovim porodicama i naseljeno na mletačkom području.<sup>23)</sup>

U toku avgusta 1693. godine, kotorski providur Erico je uspostavio veze sa trebinjskim kaluđerima preko njihovog igumana; nagovarao

---

<sup>21)</sup> Isto, prilog I uz akt od 19. V 1693. Ivanu Bolici; G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 380—1.

<sup>22)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 671, prilog IV akta br. 49, saslušanje Prodana Magazinovića iz Kotora 20. V 1693. — Prilikom Magazinoviće-  
vog boravka u Trebinju utrpao mu se u društvo Dubrovčanin Nikša Andretić, ispi-  
tivajući ga o eventualnom mletačkom napadu na Trebinje i da li bi izdržala neka  
kula Alagića (Isto). — Gl. Stanojević (*Jugoslovenske zemlje*, 381—83) pretpostavlja  
da je prethodno održan glavarski zbor u Trebinju i da je na njemu tražena ne  
više samo knežinska samouprava nego autonomija triju oblasti sa zajedničkim  
guvernadurom.

<sup>23)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 671, n°50, N. Erico duždu 22. VI  
1693.



ih je da (njih 34) pređu pod zaštitu »Krilatog lava«. Time se htelo uticati na pravoslavni živalj, koji bi pod turskom vlašću ostao bez duhovnika. Preseljavanje je počelo dolaskom kneza iz Popova, Vučinova, koji je kod Turaka služio kao jedan od najuglednijih buljubaša i čiji je brat godinu dana ranije postao duždev podanik. Kaluđeri su došli s nekim porodicama koje su smeštene u okolini Herceg-Novog. Monasi su smešteni kraj jedne crkvice i dobili su zemlje da bi se mogli prehranjivati.<sup>24)</sup>

U poznu jesen iste godine, kotorski providur N. Erico prihvatio je predlog harambaša da se izvede diverzija u trebinjskom kraju, ali s tim da ne teriti državnu kasu. Razlog za preduzimanje akcije nađen je u tome što je paša u međuvremenu ponovo podigao kulu na mostu, koja je u toku leta bila porušena po Ericovom naređenju. Porast Trebišnjice takođe je bila povoljna okolnost da se seljaci do reke više oslobode i udruže.<sup>25)</sup>

U poslednjoj dekadi novembra, hajduci iz odreda grahovskih harambaša, Vojina Marinovića i Pavla Magazinovića, prilikom toga pohoda upali su i na dubrovačku teritoriju i oteili su nešto sitne stoke dubrovačkim seljacima iz Plata. Pre toga, u prvoj polovini meseca oktobra, harambaša Miladin Jezerković, i pored izričite zabrane gubernadora na Carinama, upao je na dubrovačku teritoriju; harambaša je degradiran i osuđen da vesla na galiji. Hajduci sa vojne stanice u Carinama su i švercovali stoku iz Hercegovine u dubrovačku državu: oni bi preuzimali marvu na Grahovu i na Carinama, naplatili bi trošarinu u Herceg-Novom i potom bi stoku prevodili u Konavle; među tom stokom bilo je i takve koja je bila plen.<sup>26)</sup>

#### *V Mletačko osvajanje Trebinja, Popova i Donje Neretve u sklopu velikih inicijativa 1694. godine*

Od proleća 1694. godine, Mlečani su vodili žestoke borbe uglavnom na Neretvi, zauzevši sredinom juna Čitluk i Gabelu. Osvajanjem Čitluka postignuta je veza između osvojenih mletačkih teritorija u Hercegovini i onih u Dalmaciji a dubrovačka država opkoljena je sa kopnene strane. Kad su mletačke trupe prispele u Čitluk, moralo se opredeliti hrišćansko stanovništvo koje još nije prihvatilo mletačko podanstvo. Glavni starešina Zažablja, preko kojeg su dubrovački karavani odlazili ka Popovu i Ljubinju, Miljenko Knežić prišao je Mlečanima.<sup>1)</sup>

<sup>24)</sup> Isto, n°53, Erico iz Novog 25. VIII 1693; G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 383.

<sup>25)</sup> Isto, n°58, N. Erico duždu, 6. XII 1693. iz Kotora.

<sup>26)</sup> IAK, UPM X, 650' (22. XI 1693, Adami iz Grahova); XI, 592—608 (18. X, 13. XI 1693); X, 590 (28. V 1693), 590' (28. V 1693), 591 (28. V 1693). — Dubrovačka žalba Ericu: ASV, Senato. Prov. da terra e da mar, f. 671, n° 58, prilog IV, V (odgovor Erica, iz Kotora 3. XII 1693), VI (saslušanje harambaše u Carinama 3p. XI 1693).

<sup>1)</sup> G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 383; *Istorija Crne Gore* III—1,210.



Sredinom marta, Mlečani su uz pomoć vojske iz istočnohercegovačkih plemena zauzeli neke trebinjske kule (koje nisu dugo zadržali), ali varoš Trebinje nisu mogli osvojiti.<sup>2)</sup>

Tokom proleća 1694, više znakova je ukazivalo da se i Turci pripremaju za obračun s Mlečanima na području Hercegovine. Po naredbi Porte, Popovljani su imali da se sakupe kod Ljubomira, da bi kolone od Ljubomira i Gacka pošle u gonjenje neprijatelja. Napad je, međutim, izostao.<sup>3)</sup> Na osnovu saslušanja jednog Muslimana (20. aprila), bilo je potvrđeno da se pripreme vrše i u Trebinju; Redžep-paša trebalo je da prodre ka Carini.<sup>4)</sup>

Odmah po mletačkom zauzeću Čitluka, jedno odeljenje mletačke vojske spustilo se u Ljubomir, gde su predate plamenu dve kule u kojima su Turci izginuli. Mletačkoj pokornosti privedeno je 55 hrišćanskih žitelja sa stokom. Stanovništvo Popovog polja, plašeći se nastupa mletačke vojske, predložilo je plaćanje danka Mlečanima. Generalni providur Dolfin nije prihvatio ponudu, odgovorivši Popovljanima da će ih smatrati neprijateljima dok se ne odvoje od Turaka.<sup>5)</sup>

Poslednjih dana jula 1694, počele su pripreme za pohod na Trebinje. Sledećih dana, soprintendant Ivan Burović cernirao je utvrđeno mesto Ljubinje. Najpre se potukao sa 200 Turaka koji su pružili otpor na polju, ispred naselja. Potom je upao u selo i popalio je kuće do mesnog trga, gde su se nalazile kule. Tu je zarobio 15 Turaka i sakupio bogati plen u mnogobrojnoj stoci. Potom je pošao na Ljubomir, koji je branila kula paše Šehića, sa posadom od 25 ljudi, među kojima se nalazio i jedan Arbanas, mletački podanik. I tu je paljevina bila najvidljiviji svedok pohoda. Knez Trebinja, po prethodnom sporazumu, omogućio je preuzimanje kule koja se nalazila na njegovom čuvanju. U selu Zasad Mlečani su uspeli da slome odbranu kulâ, gde su poginuli njihov komandant i deo posade. U selu Mostaćima, Berović je uhvatio i pogubio 40 Turaka.<sup>6)</sup> Turci su proterani iz dve kule na Trebišnjici. Od utvrđenih kompleksa oko Trebinja ostao je samo manastir s desne strane ponornice, koji su Turci još pre rata pretvorili u tvrđavu. Mletački mineri oborili su veći deo utvrđenja, a Burović je zapalio pašinu kulu. U Dubrovniku se već 17. avgusta znalo da su Mlečani zauzeli Trebinje a da se paša sa narodnom vojskom (milicijom) povukao ka Ljubinju. Mlečani ga nisu sledili, nego su se okrenuli Popovu, gde su odmah (pre 17. avgusta) zagospodarili Dračevom, posle čega nije moglo biti sumnje da će posesti i ostatak Popova. Posle osvajanja tvrđave-manastira, početkom septembra, starešine Trebinja i Popova izjavili su generalnom providuru pokornost i odanost. Providur je glavnom knezu Miroslavu

<sup>2)</sup> J. Tomić, *Crna Gora u vreme Morejskog rata*, 261.

<sup>3)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 672, A. Marčelo, iz Kotora 1. V 1694; pismo Jurja Salamonića od 17. IV 1694. u prilogu; Isto, n°, Kotor od 8. VI 1694.

<sup>4)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e damar, filza 672, Kotor 1. V 1690, saslušanje Jusufa Omurovića u Kotoru 20. IV 1694.

<sup>5)</sup> Isto, n°12 od 9. VII 1694; G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 383—4.

<sup>6)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 672, n°16, A. Marčelo iz Kotora 6. VIII 1694.



Mihailoviću odredio veliku platu od deset dukata mesečno. Tako je najzad i Trebinje palo u ruke Mlečana.<sup>7)</sup>

Osvajanjem Trebinja, Popova i Klobuka (u istočnoj Hercegovini) okončani su veliki pohodi 1694. godine, ali nisu završene borbe čak ni te godine. Tim posedanjem je ipak zaključeno teritorijalno širenje Mlečana, a nastalo je doba mletačkog uticaja u oblasti Neretve i u preostalim krajevima istočno od nje.<sup>8)</sup> Naredne godine biće od značaja i za jačanje privrednih veza između Boke Kotorske istočne i južne Hercegovine.

Odnosi u Neretvi takođe pokazuju značajni rasplet krajem 1694. godine. Taj kraj pre morejskog rata bio je u privrednom pogledu upućen na ušće Neretve i na Dubrovnik. U oba pravca tada se prostiralo mletačko područje. Tamo je hrišćansko, posebno stočarsko stanovništvo bilo ugroženo, pa je bilo prinuđeno da radi na svom priključenju mletačkom posedu. Da bi se ubrzala odluka u tom smislu, upravljena je hajdučka akcija u pravcu Neretve. U prvoj polovini novembra, 200 Grahovljana haralo je u oblasti sela Bitun i Poljica (nedaleko Neretve), otevši 700 grla stoke razne vrste i opustivši polja. To je izazvalo turske trupe, koje su se pripremile za protivofanzivu. Da se ovo onemogućí, sadejstvovale su dve galeote na Neretvi u funkciji artiljerijske baterije, a kavaljer Ivan Burović koji je zapovedao pohodom, isterao je pomoću 800 seljaka i odredom od 147 konjanika Turke iz njihovih rovova — prethodnica. Turci su pokazivali veliku osjetljivost prema mletačkom posedovanju Čitluka, smatrajući da bi im povraćaj tog strategijski značajnog punkta otvorio vrata i za posedovanje Trebinja.<sup>9)</sup> I početkom proleća sledeće godine kružili su glasovi da Pećanac Mahmud-begović (Begoli) sakuplja u Albaniji ljudstvo da se povrati Čitluk.<sup>10)</sup>

#### VI Trebinje, Popovo i donja Neretva u senci »Krilatog lava« (1694—99)

Gotovo petogodišnji period mletačke vladavine u donjoj Hercegovini prošao je bez spektakularnih događaja. Prvi zadatak sastojao se u odbrani novog osvojenja i u obnovi privrednog rada u tim oblastima. Problemi su iskrsavali i zbog odnosa između hajduka pljačkaša i mirnog dubrovačkog područja.

U prvoj polovini jula 1695. hercegovački paša koji se nalazio u Nevesinju nameravao je da izvrši prepad u pravcu Trebinja i Popova. Zbog toga je kotorski providur naredio knezu Milošu iz Popova da zapovedi tamošnjem živilju da se sa stokom skloni u kakvo sigurno i skrovito mesto.<sup>11)</sup> Od napada nije bilo ništa.

<sup>7)</sup> G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje*, 384; J. Radonić, *Dubrovačka akta* IV—2, 363, 365.

<sup>8)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 672, n°21, Novi 29. IX 1694.

<sup>9)</sup> Isto, n°24, A. Marčelo 14. XI 1694.

<sup>10)</sup> Isto, n°31, A. Marčelo iz Kotora 12. IV 1695.

<sup>11)</sup> IAK, UPM XIII, 623, 11. VII 1695, Novi; Sl. Mijušković, *Pleme*, 33.



Sredinom oktobra, kotorski providur raspustio je osam četa garnizona u Carinama (a) zato što se granica pomerila daleko na zapad i (b) da bi pripadnici tih četa rodom iz Trebinja pojačali odbranu svoga kraja, odnosno poboljšali obradu polja. U Carinama je zadržana na straži samo četa Miloša Vujinovića.<sup>2)</sup> Novembra 1695. godine turske vlasti su rešile da malobrojnim Turcima koji su se zadržali prema Popovu stalno uznemiruju tu plodnu ravnicu i da tako najbezbednije urede svoju odbranu.<sup>3)</sup>

Još februara 1695. kotorski providur Alvize Marčelo obavešten je da su neki Zubci napali i opljačkali pogranično dubrovačko selo Mrcine. Hajduci u Zubcima nalazili su i prvih dana aprila izgovore da upadaju u bogato dubrovačko područje. Dubrovačka vlada se zato opravdano žalila na postupak Toma Kumjerovića, hajduka iz zubačke postaje protiv Miha Purina, dubrovačkog podanika.<sup>4)</sup>

Zaslužnim narodnim prvcima mletački zapovednici oduživali su se dodeljivanjem zemlje. Generalni providur Daniel Dolfin, na primer, dodelio je (aktom napisanom u Čitluku 16. juna 1696) Dmitru Nikoliću, bratu Baja Pivljanina 12 kanapa zemlje u selu Podglivlje (u trebinjskom kraju) i oštećenu kulu koja je pripadala Mustajbegu Čerimagiću; porez na njive i vinograde imao je da plaća hercegnovskoj komori. Ivan Prešević i njegovi bratići Avakum i Vojin (sinovci beogradskog episkopa Simeuna Preševića) dobili su, pored ranije dodeljenih im 15 kanapa, još jedan kanap oranice i vinograda u Trebinju, s tim da dažbine takođe plaćaju fisku u Herceg-Novom. Sam pomenuti beogradski episkop Simeun dobio je (maja 1697) vinograd u selu Valmac, u predelu Podhumnica, koji je ranije pripadao Resulagi Baboviću.<sup>5)</sup> U Neretvi značajna je porodica bila Nonković, čiji su članovi držali položaje u Kleku, prema dubrovačkoj državi, i u kuli u Hutovu. U strategijska mesta pored Hutova (u Zažablju) spadali su i Kotezi i Dračevo (u Popovu) i brda Ljubomira.<sup>6)</sup>

Mletačke pozicije u donjoj Neretvi i dalje su pomagali vlaški pešaci iz Ravnih Kotara. U jesen 1696. pritekli su odbrani Gabele, prevlaivši peške 200 milja, o svom kruhu.<sup>7)</sup>

U toku 1697. Dubrovčani su se takode morali nagađati sa hajducima. Marta meseca dato im je 60 dukata na ime potpunog raskusurivanja. Novembra meseca, hajduci su ipak pljačkali stoku u Konavlima.<sup>8)</sup>

Početak septembra 1697. Ivan Burović je u Trebinju pripremio zbor naroda, na kome je saopštio proklamaciju dobijenu od kotorskog providura. Deset dana su knezovi pripremali narod za zbor. Došao je

<sup>2)</sup> IAK, UPM XIII, 847 i 848, 13. IX 1695; Sl. Mijušković, Pleme, 35.

<sup>3)</sup> ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 672, n°45, A, Marčelo, Kotor 1. XII 1695.

<sup>4)</sup> HAD, ASMM XVII s, sv. 58, A. Marčelo iz Kotora 20. II 1694. m.v.; n°1994/4, Z. Barbaro vanrednom providuru iz Novog 10. IV 1695.

<sup>5)</sup> B. Desnica, IKU II, 324—5, 332, 343—44.

<sup>6)</sup> RAD JAZU 253, 134—5; Rad 54, 112—3; J. Radonić, Dubrovačka akta IV—2, 439.

<sup>7)</sup> B. Desnica, IKU II, 339 i 341.

<sup>8)</sup> HAD, Cons. rog. CXXXV, 73 (22. III 1697), 147 (29. XI 1697).



i knez Dragutin sa Zubaca. Preveden proglas knezovima je pročitao Prodan Magazinović. Akt se ticao odnosa bivših hajduka prema dubrovačkom području i označavao je kazne koje će se primeniti. Na zboru su se javila pojedinačna mišljenja da treba slati poslanstvo u Veneciju, da se govori o vlasništvu državnih zemalja, da se ne bi desilo da se ona prodaju Dubrovčanima ili Turcima. Pominjan je neki Dubrovčanin koji je natovario drvo na konja i uopšte Dubrovčani, kojima bi trebalo sekvestrovati imovinu zbog napada puškama na tri vojnika. Sava Magazinović je ukazao na neprihvatljivost takvih predloga.<sup>9)</sup>

Još juna 1698, dubrovački konzul u Carigradu, Luka Barka, podrobno je izlagao Portinom tumaču i diplomati Aleksandru Mavrokordatu o dubrovačkim granicama, govoreći da je mletačkim osvajanjem Herceg-Novog i Gabele kao i Popova, nekad zizameta porodice Čengić, Dubrovačka Republika potpuno otklonjena i otcepljena od Osmanlijskog Carstva. I austrijskim predstavnicima (novembra 1699) smetale su mletačke pretenzije ne samo u Dalmaciji nego posebno u Neretvi sa Gabelom i Čitlukom, u Popovu i Herceg-Novom.<sup>10)</sup> Te političke pozicije bitno su uticale na opredeljivanje katoličkog življa u donjoj Hercegovini, koji je kasno i s mukom prilazio Mlečanima i bio protiv njihovih hajduka.

<sup>9)</sup> A-HN, PUMA, XIV, 9, Nikola Burović iz Trebinja 7. IX 1697.

<sup>10)</sup> J. Radonić, *Dubrovačka akta* 8V—2, 472, 490.







## ZUSAMMENFASSUNG

### *TREBINJE, POPOVO UND DAS GEBIET DER UNTEREN NERETVA IN DEN HAIDUKEN-KÄMPFEN ZUR ZEIT DES MOREA-KRIEGES*

Die südliche Herzegowina, von der Neretvamündung bis nach Herceg-Novı, hatte schon während der Kämpfe mit den Uskokon von Senj (1537—1613), die über Dubrovniker Territorium vordrangen, und im Kreta-Krieg zwischen Venedig und der Türkei sehr gelitten. Im Morea-Krieg (1684—99) wurde sie echtes Kriegsgebiet. In den ersten Kriegsjahren griffen Haiduken aus dem Gebiet von den Inseln über das Dubrovniker Land an, führten Menschen und Vieh fort. Nachdem Herceg-Novı 1687 durch Venedig erobert worden war, war das Gebiet von Trebinje aus Richtung Herceg-Novı, über Meterizi und Carina, ständigen kriegerischen Einfällen ausgesetzt. Die Dubrovniker halfen den Türken lange Zeit mit Nahrung, Munition und Beratern. Im Oktober 1689 kapitulierten die Verteidiger von Trebinje, aber die Venezianer hielten sich in der eroberten Stadt nicht lange auf. Im Laufe des Jahres 1690 wurden wieder intensive Kämpfe um Trebinje geführt, die erst durch das Auftreten der Pest zur Ruhe kamen. Von 1691—93 gab es hier, zu einer Zeit relativer Kampfesruhe, auf dem Hauptkriegsgebiet Korjeniči—Grahovo—Gacko, Aktionen der Haiduken. 1694 besetzten die Venezianer im Rahmen grösserer Aktionen das Gebiet der unteren Neretva, Popovo und Trebinje. Die letzten Kriegsjahre verliefen in dieser Region ohne spektakuläre Ereignisse, es gab nur Zwischenfälle an der Grenze von Dubrovnik.

Während dieses Krıges, usw. besonders 1688, waren Eifersüchteleien zwischen Venedig und Österreich zu beobachten, denn von Dubrovnik aus agitierten, besonders in Popovo, österreichische Agenten. Das war auch der Hauptgrund dafür, dass Popovo relativ spät in den Kreis der Befreiungsaktionen gelangte, viel später als die Stammesgruppen der Viehzüchter (Nikšići, Banjani, Drobnjaci), die viel hungriger waren und durch Solidarität besser verbunden. Als allgemeine Regel ist festzuhalten, dass sich die orthodoxen Herzegowiner der Venezianern näherten und die katholischen den österreichischen Agenten, die aus Dubrovnik kamen. Durch die Nachbarschaft mit Dubrovnik, wegen der Hilfe, die die Dubrovniker den Türken gewährten, kam es 1691—93 erneut zu Kampfhandlungen, worauf die Strasse von Dubrovnik nach Trebinje Ziel konzentrierter Angriffe wurde.

Diese Arbeit wurde auf Grund unveröffentlichten Archivmaterials aus Venedig, Kotor, Dubrovnik und Herceg-Novı geschrieben, wobei aber nicht das gesamte Material, das in Dubrovnik vorhanden ist, verwendet wurde. Die gleiche Dokumentation wurde vorher teilweise von folgenden Autoren für Übersichten genutzt: G. Stanojević, G. Novak, Sl. Mijušković, J. Radonić und B. Desnica.